

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ

ANTROPOLOGIE

Urbánní prostor z perspektivy lidí bez domova

Případ Olomouce

Magisterská diplomová práce

Studijní program: Sociologie

Autor: Bc. Ondřej Gogela

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Dana Sýkorová, Ph.D.

Olomouc 2024

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma Urbánní prostor z perspektivy lidí bez domova. *Případ Olomouce* vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil.

V Olomouci dne.

Podpis:

Poděkování

Na prvním místě bych chtěl poděkovat svým respondentům za ochotu za ochotu a důvěru, se kterou se mnou sdíleli často důvěrné informace o svých životech. Také chci poděkovat své vedoucí za její trpělivost, důvěru v mé snažení a cenné rady a pečlivé opravy textu práce. Dále chci poděkovat své rodině a přátelům za jejich nevyčerpatelnou podporu v těžkých chvílích. Na závěr chci také poděkovat kolektivu Food Not Bombs Olomouc, pomocí kterého jsem kontaktoval většinu svých respondentů a jež mě inspiroval ve volbě tématu.

Anotace

Jméno a příjmení:	<i>Bc. Ondřej Gogela</i>
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Studijní program:	<i>Sociologie</i>
Studijní program obhajoby práce:	<i>Sociologie</i>
Vedoucí práce:	Doc. PhDr. Dana Sýkorová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2024

Název práce:	Urbánní prostor z perspektivy lidí bez domova. <i>Případ Olomouce</i>
Anotace práce:	Tato práce si klade za cíl zjistit, jakým způsobem lidé bez domova chápou městský prostor a konkrétní místa ve městě. Jde o kvalitativní studii zaměřenou čistě na respondenty pobývajících v Olomouci.
Klíčová slova:	Bezdomovectví, místo, prostor, město, Olomouc, zakotvená teorie
Title of Thesis:	Urban space from the perspective of homeless people. <i>The case of Olomouc</i>
Annotation:	This thesis aims to find out how homeless people understand urban space and specific places in the city. It is a qualitative study focused solely on respondents residing in Olomouc.
Keywords:	Homelessness, place, space, city, Olomouc, grounded theory
Počet literatury a zdrojů:	24
Rozsah práce:	62 s. (112 426 znaků s mezerami)

Obsah

Úvod	7
1. Vymezení objektu studia	8
1.1 Bezdomovectví v ČR	9
1.2 Bezdomovectví v Olomouci	10
2. Chápání místa	13
2.1 Prostor a vznik místa	14
2.2 Místa a bezdomovectví	15
3. Výzkumný přístup, metody výzkumu	17
3.1 Výzkumný soubor	20
4. Analýza	24
4.1 <i>Charita</i>	27
4.1.1 Shrnutí kategorie <i>Charita</i>	30
4.2 <i>Identita</i>	31
4.2.1 Shrnutí kategorie <i>Identita</i>	33
4.3 <i>Každodennost</i>	34
4.3.1 Shrnutí <i>Vyhýbání se ostatním</i>	40
4.3.2 Shrnutí <i>Spánku</i>	40
4.3.3 Shrnutí <i>Udržování kontaktů s lidmi mimo ulici</i>	41
4.3.4 Shrnutí <i>Získávání zdrojů</i>	41
4.3.5 Shrnutí <i>Volných chvil</i>	42
4.4 <i>Hledání práce</i>	42
4.4.1 Shrnutí <i>Hledání práce</i>	44
4.5 <i>Sociální vztahy – party osob bez domova</i>	45
4.5.1 Shrnutí kategorie <i>Sociální vztahy – party osob bez domova</i>	46
4.6 <i>Zdravotní stav</i>	46
4.6.1 Shrnutí kategorie <i>Zdravotní stav:</i>	49

4.7 Shrnutí:.....	49
5. Shrnutí míst	50
5.1 Charita jako místo.....	50
5.2 Místa spojená s <i>Identitou</i>	51
5.3 Místa spojená s <i>Každodenností</i>	52
5.4 Místa spojená s <i>Hledáním práce</i>	56
5.5 Místa spojená s <i>Partou</i>	57
5.6 Místa spojená se <i>Zdravotním stavem</i>	57
5.7 Typy míst	58
Závěr a diskuse	62
Literatura a zdroje	67
Odborné zdroje	67
Ostatní zdroje	68
Seznam obrázků.....	70
Seznam tabulek	71

Úvod

„Jsem Olomoučák, (...), lital jsem všude po světě, ale tohle město miluju a je mi nejdražší, (...), vždycky když jsem byl kdekoliv ve světě, jsem se rád vracel sem,“ - Pracant, 45 let, bývalý bezdomovec.

Peter Berger ve svém Pozvání do sociologie (2017) spojuje zrod sociologie s modernitou, kterou reprezentuje právě město (s. 52-54). Města jsou jako taková pak pro sociology příslovečným zlatým dolem, neboť jsou plná jevů, jež lze zkoumat a lidí, které lze při výzkumu těchto jevů vyzpovídat. Města zároveň nejsou pouhým prostorem, kde je shromážděno vysoké množství jedinců. Každé město je specifickým místem, kterému lidé přiřkládají určitý význam a vztahují se k němu.

Zároveň jsou součástí většiny měst lidé, jejichž perspektiva je často přehlížena-bezdomovci. A jakkoliv bývají tyto lidé dle šetření Univerzity Palackého viděni často negativně (Lebeda 2017, s. 19), stále jsou jeho obyvateli. V tomto výzkumu se zaměřuji na otázku, co město znamená pro ně, jaká místa v něm jsou pro ně významná a jak využívají městský prostor. Zodpovězení těchto otázek považuji za hlavní cíl této práce.

Za tímto účelem jsem vyzpovídal sedm respondentů, pět mužů a dvě ženy v celkem pěti rozhovorech provedených v období mezi listopadem 2023 a únorem 2024. Transkripty z těchto rozhovorů jsem následně analyzoval pomocí metod zakotvené teorie a výslednou analýzu interpretoval s použitím teoretického rámce.

Tato práce je rozdělena na čtyři hlavní části mimo úvod a závěr. V kapitole 'Vymezení objektu studia' shrnu dosavadní zjištění k tématu bezdomovectví s důrazem na Českou republiku a Olomouc, kapitola 'Chápání místa' nastíní teorii, ze které vycházím. Kapitoly 'Analýza' a 'Shrnutí míst' následně tvoří praktickou část mé práce. Zde popíšu kategorie, jež jsem v průběhu práce identifikoval, strategie a místa s nimi spojená a pokusím se i o roztřídění těchto míst podle různých kategorií. 'Závěr a diskuse' obsahuje závěrečné shrnutí mého výzkumu spolu se srovnáním s ostatními výzkumy a kritickou reflexí použitých metod.

1. Vymezení objektu studia

Akademický slovník současné češtiny definuje bezdomovce jako člověka, „který nemá kde bydlet,“ popřípadě „nemá domov.“ (ÚČJ AV ČR, 2024). Domovem zde přitom není myšlen dům jakožto budova, nýbrž specifický typ místa. Tento fakt je pak vidět výrazně lépe například na anglickém termínu *homeless*, kde je mnohem explicitněji vidět slovo *home* jakožto domov namísto přízemnějšího *house*.¹

Ne každý bezdomovec je tedy nutně osobou bez přístřeší a nalezením přístřeší člověk automaticky nepřestává být bezdomovcem. Tento fakt reflektuje Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení (dále jen Ethos). Tuto typologii vytváří Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci (Feantsa), ze které jsem se rozhodl vycházet i ve své práci (Feantsa 2024). Poskytuje totiž jednoznačné kategorie, ze kterých lze vycházet, ale zároveň jsou tyto kategorie použitelné i v kvalitativním výzkumu, jak dokazuje například publikace *Bez střechy nad hlavou* (Lebeda 2020, s. 9).

Ethos rozlišuje čtyři základní koncepční kategorie: bez střechy, bez bytu, v nejistém bydlení a v nevyhovujícím bydlení. Ty se pak dále dělí na třináct specifických operačních kategorií se specifickou životní situací, generickou definicí a také soubor národních subkategorií specificky vytvořených pro ČR (citace). A jakkoliv byla tato typologie kritizována kvůli nedostatečně vyjasněným hranicím mezi jednotlivými kategoriemi a někdy nedostatečně rozvinutými sub-definicemi (Amore 2011), nepovažuji tyto problémy za natolik závažné, aby mi znemožnily použít Ethos jako pomůcku při výběru respondentů.

Ve svém výzkumu se zaměřuji především na respondenty, kteří spadají do kategorie bez střechy, tedy ty, kteří žijí na ulici a nízkoprahových noclehárnách. V jiných definicích, například v encyklopedii města (Caves, 2005, s. 634), bývají tito lidé označeni jako *Street People*, ovšem samotný obsah pojmu je velice podobný. Vzhledem k umístění svého výzkumu však budu vycházet z Ethosu. Jak můj

¹ Naproti tomu francouzský termín *sans-abri* znamená doslova „člověk bez přístřeší“

výzkum ukazuje, dvě operační kategorie pro osoby bez střechy, tj, lidé přežívající na ulici a na nízkoprahových ubytovnách, se minimálně v Olomouci do velké míry prolínají (viz strana 34).

1.1 Bezdomovectví v ČR

Bezdomovectví v podobě, v jaké se v současnosti vyskytuje, se v České republice objevuje po pádu komunistického režimu a následné transformaci. Zdroje, které jsem prostudoval se pak shodují, že toto téma bylo ve svých počátcích jen málo studováno (Lebeda 2020, s. 8, Lux 2011, s. 59). Nejstarší odborný text, ke kterému jsem získal přístup, byl publikována roku 1994 a používá formulace jako: „Většinu lidí bez domova schází pevná vůle. Pevná vůle ve smyslu schopnosti ovládat sebe sama podle svých představ, síla nepodlehout pokušení toho, co možná až doposud ohrožovalo jejich lidskou důstojnost. Jejich sliby a plány být lepším narážejí v realitě každodenního života na silnou hráz vlastní slabosti, která znemožňuje jejich realizaci,“ přičemž nejde o jediné podobně laděné tvrzení v celém textu. (Šafaříková, 1994).

Publikace Bezdomovectví-extrémní, vyloučení, jež bývá považována za jednu z prvních významných prací na toto téma v našem prostoru, dokonce vznikla nikoliv jako odborný text, nýbrž v rámci neziskové organizace Naděje (Hradecká, 1996). Co se týče bezdomovectví jakožto mezinárodního jevu, české zdroje primárně citují primárně vývoj v anglosaské oblasti. Je zde tedy možné spekulovat, do jaké míry je to způsobeno větším zájmem o zkoumání bezdomovectví v těchto zemích (Vašát 2012) a do jaké míry jazykovou bariérou u neanglických zdrojů. To však není záměrem mojí práce.

Co se novějších výzkumů týče, stojí za zmínku mimo jiné výzkum Martiny Mikeszové a Martina Luxe Příčiny bezdomovectví v České republice (2011), který zkoumal, faktory, jež vedly u respondentů (narozených buďto před nebo kolem roku 1989) ke ztrátě bydlení. Ukazuje se zde, že „cesty ke ztrátě bydlení nemají podobu pavoučí sítě individuálních a unikátních drah, které se stýkají až ve středu, kterým je

samotné bezdomovství, ale mnohé cesty se stýkají již dříve, v dalších bodech, a některé z těchto bodů jsou i velmi důležité, jelikož jsou protnuty téměř všemi cestami“ (s. 70). Mezi takovéto body, které protínají cesty většiny respondentů výzkumu, řadí autoři například zadlužení nebo psychické problémy. Na rozdíl od většiny podobných výzkumů (které zkoumaly spíše jednotlivá města) zde pocházeli respondenti z celé České republiky, díky čemuž jde o unikátní sondu do osudů českých bezdomovců dvacet let po transformaci.

Co se týče současných prací, pro můj výzkum byla velice inspirativní práce Petra Vašáta Na jedné lodi: Bezdomovectví v českém městě z roku 2021. Ta se svým důrazem na etnografický přístup a roli vlivu městského prostoru (v tomto případě Plzně) je velkou inspirací i pro můj výzkum.

1.2 Bezdomovectví v Olomouci

V Olomouci jakožto lokalitě mého výzkumu žije podle statistiky uvedené v Koncepci prevence kriminality mezi šesti sty dvaceti a osmi sty lidí bez domova, přičemž největší část z nich se nachází na ubytovnách (Křivánek 2023). Mimo těchto dat obsahuje dokument také informace o výskytu těchto lidí sestavenou na základě dat získaných městskou policií, viz tabulka.

Tabulka 1: Lokality výskytu bezdomovců podle Městské policie Olomouc

MÍSTO		POČET OSOB	VLASTNÍK
Kláštevní Hradisko/Černá cesta	u parovodu	4	SmOl
Kláštevní Hradisko/Černá cesta	plocha TSMO	5	SmOl
tř. Míru, Neředín	vojenský objekt za hřbitovem	6	jiný
ul. Řepčinská 114	garáže za azylovým domem	3	jiný
ul. Rybářská	rybník Cajnerák	2	jiný
žel. trať, Pavlovičky - Černovír	zahrádky vedle trati	2	jiný
ul. Chelčického	garáž naproti sběrového dvora	2	jiný
ul. Tovární	na konci, u vlakové trati	3	jiný

tř. 17 listopadu	TJ Lokomotiva (areál), tribuna	5	jiný
Hejčín/Lazce	lesík za jezdeckým areálem	7	jiný
ul. Vejdovského	mezi halou Lasertech a dráhou	4	jiný
ul. Kateřinská	pod mostem	2	jiný
ul. Lipenská	bývalé zahradnictví	5	jiný
Holice, ul. Pavelkova (2x)	louka za závodem Olma, a.s.	2	jiný
ul. Jeremenkova	domek na drážní rampě	3	jiný
ul. Rejskova	za hasiči ČD	3	jiný
Celkem		58 osob	

Jakkoliv je na místě být skeptický, co se týče konkrétních čísel, tato tabulka stále poskytuje zajímavý vhled do míst, kde se lidé bez domova vyskytují a vzhledem k formulaci výzkumných otázek by tak neměla být opominuta.

Co se týče pokrytí tématu akademickou obcí, nelze opomenout již výše zmíněnou publikaci Bez střechy nad hlavou. Ta se sice ve větší části svého rozsahu zabývá postojem většinového obyvatelstva (konkrétně občanů Olomouce a studentů Univerzity Palackého) k bezdomovcům, ovšem zahrnuje taktéž kapitolu věnovanou systému sociálních vztahů.

Tato část celé publikace pak představuje cenný vhled do života olomouckých bezdomovců a do určité míry, byť nejde o výzkumný cíl, i do míst, která obývají, a rolí, kterou hrají tato místa hrají v jejich denních osudech a každodenním fungování.

Dále bylo bezdomovectví v Olomouci, nejspíše vlivem přítomnosti Univerzity Palackého, mapováno v rámci závěrečných prací místních studentů (viz Klimeš 2009, Martinek 2013), přičemž v kontextu mého zájmu stojí za zmínku především práce Tadeáše Psočky *Adaptace mužů bez domova na urbánní prostředí a jejich mobilita v Olomouci* (2018).

Tato práce je etnografickou studií dvou bezdomoveckých skupin (označených jako *parta* a *smečka*), přičemž je zde kladen důraz na vztah mezi konkrétními olomouckými lokacemi, denní rutinou obou skupin respondentů a způsobem, jakým získávají zdroje. Například „*smečka* se často zdržuje na viditelných a frekventovaných místech ve středové části města (náměstí či rušné ulice), a to především kvůli velké

koncentraci lidí, které tak můžou využít. Ty využívají především k oslovování s prosbou, zda by jim daná osoba nedala nějakou drobnou finanční částku. Toto ‘somrování’ je v rámci jejich ekonomické praxe nejčastější forma peněžního příjmu“ (Psočka 2018, s 60-61). Jde tak o zajímavou sondu do tématu, byť omezenou na dvě skupiny a krátkou dobu.

I přes to, že lze oblast mého studia (olomoučtí bezdomovci bez střechy a v netradičním bydlení) považovat za relativně dobře pokrytou, stále je zde prostor pro výzkum zaměřený na otázky vztahu k místům a žité zkušenosti, jenž není příliš pokrytá. Zaplnění této mezery je tak jednou z ambicí této práce.

2. Chápání místa

Problém definovat místo (place) jakožto akademický pojem spočívá především ve faktu, že jde o pojem velice abstraktní, ovšem zároveň také blízky žité zkušenosti. Autoři, jenž jsem studoval, si proto často pomáhají příklady, u nichž předpokládají, že s nimi bude čtenář obeznámen, popřípadě zdůrazněním kontrastu mezi místem a prostorem (viz níže). Tim Cresswell například začíná svou knihu *Place: an introduction* (2014) dlouhou sérií příkladů různých konkrétních míst, od konkrétních pokojů, přes náměstí, kde se odehrály události formující běh dějin nebo fiktivní lokace známé čtenářům fantasy literatury až po celé státy a konče samotnou planetou Zemí (s. 31).

Otázka, kterou si zde pokládá, zní: „co je dělá místem, a ne pouhým pokojem, zahradou, městem, světovým velkoměstem, (nově vzniklým) státem a obydlenu planetu?“ Jeho odpovědí a zároveň definicí místa, kterou předkládá, je význam, který těmto lokacím lidé přiřkládají (s. 31). Tuto definici pak dále rozvíjí s odkazem na práci politického geografa Johna Agnewa, když dodává, že místo musí být „umístěné“, tj. musí mít „fixní souřadnice na zemském povrchu (nebo v případě Země konkrétní vztah k ostatním planetám a Slunci)“ (s. 32), jakkoliv uznává, že určitá místa se mohou pohybovat². Dále musí mít historii, tj. musí se nějak vztahovat k minulosti a musí být součástí životů svých obyvatel. (s. 33).

Jako příklad této definice může posloužit například budova Charity Olomouc na Wurmově ulici. Je „umístěná“, dá se snadno najít na dostatečně detailní mapě města, má svou historii, kterou lze zjistit při hovoru se zaměstnanci a klienty, a jak dokazují rozhovory provedené s mými respondenty (viz strana 50), hraje v jejich životech často velice významnou roli.

² Fakt, že například loď definitivně může být místem, byť se dokáže v porovnání s budovou či městem snadno přesouvat, vytvoření jednoduché definice dále komplikuje.

Podobný pohled na otázku místa, byť méně jednoznačně definovaný, nabízí Tuck a McKenzie ve své knize *Place in Research* (2015). Podobně jako Cresswell i ony definují místo do velké míry pomocí příkladů, byť vzhledem ke svému zaměření nepodávají jednoznačnou definici. Ale jakkoliv se jejich kniha zaměřuje více na otázky kolonialismu a myšlení původních obyvatel (indigenous people) stále jde v jejich pojetí místa vidět důraz na člověka jakožto někoho, kdo místa utváří a přikládá jim význam.

2.1 Prostor a vznik místa

Vzhledem k tomu, že místo je, ať už definováno explicitně nebo implicitně, závislé na člověku, znamená, že může vzniknout či zaniknout. Jak Cresswell, tak Tuck a McKenzie používají k popsání tohoto procesu pojem prostor (space). Ten je, obzvláště v pojetí Issaca Newtona, něčím na člověku nezávislým a popsitelným čistě matematicky (Tuck, McKenzie, 2015, s. 6). Jako příklad, který rozvíjí Cresswell, může sloužit neobývaný pokoj na vysokoškolské koleji, který jde v základu popsat jen pomocí několika čísel. Výška stropu, počet metrů čtverečních na podlaze, kde je umístěn standardizovaný nábytek, a jaké jsou jeho rozměry, to vše stačí k vytvoření obrázku o celém prostoru.

Jenže, jak Cresswell poznamenává, „při bližším zkoumání můžeme zjistit, že bývalá majitelka na stůl ve chvíli volna mezi přednáškami vyryla své jméno. Na koberci si všimnete skvrny, kam někdo vylil kávu. Na stěně chybí část malby. Možná někdo použil tmel na vylepení plakátu. Jsou to duchové minulých obyvatel. Tento anonymní prostor má svou historii – pro jiné lidi něco znamenal. (My sami) postupně přidáme své vlastní předměty, podle možností přemístíme nábytek pro své potřeby, dáme na zdi své vlastní plakáty, na stole naaranžujeme několik knih. Z prostoru se tak stává místo. Naše místo“ (2014, s. 25).

Jde o velmi poetický příklad, které však bývají při psaní o problematice místa používány až překvapivě často. Dobře totiž ilustruje chápání geneze místa

z anonymního prostoru jakožto činnosti člověka. Až člověk místo opustí, postupně se stává opět prostorem.

V Place in Research je však uvedena i opačná možnost, kdy místo neustupuje prostoru v důsledku lidské neaktivity, ale naopak. Jelikož autorky poukazují na to, že matematické chápání prostoru je spojené se západní myšlenkovou tradicí (2014, s. 6) a během procesu kolonializace tak byla postupně konkrétní místa, v nichž žili původní obyvatelé, nahrazena anonymním prostorem vyjadřovaným pomocí map a čísel, zatímco původní významy byly ztraceny (s. 6-9).

Vzhledem k zaměření mého výzkumu na Olomouc však budu v této práci používat místa, jenž nastiňuje Cresswell, jelikož poskytuje pro danou problematiku rámec, jenž lépe vystihuje způsob, jakým mí komunikační partneři vytvářejí svá místa v městském prostoru (viz strana 51). Jakkoliv totiž poskytují Tusk a McKenzie zajímavou perspektivu na otázky místa, vzhledem k jejich zaměření nepovažuji všechny jejich koncepty za vhodné pro použití ve své práci.

2.2 Místa a bezdomovectví

Anglickojazyčné zdroje mluví o bezdomovectví nejen jako o absenci domova jako takové (viz strana 8), ale i odpojení od míst samotných, a to i v případě, že nejsou vyloženi nomádi (May, 2008), přičemž toto odpojení může mít velice negativní psychologické dopady (Vandemark 2007). Cresswell pak dodává, že právě tato nezávislost na konkrétních místech sloužila jako zdroj podezření ze strany majority jak vůči lidem bez domova, tak historicky i proti dalším „lidem (i zvířatům) bez místa“ jakožto k patologickým osobám (2014, s. 219-239).

Práce Petra Vašáta, který zkoumal bezdomovectví v Praze a Plzni, však ukazuje, že i lidé žijící bez střechy vytvářejí a mají vztah ke konkrétním místům. Ve své knize Na jedné Lodi (2021) popisuje squaty, přístřešky a další lokace, u nichž je z jeho popisu jasné, že odpovídají definici místa, jak byla zmíněna výše. Že toto platí i pro Olomouc pak dokazuje i publikace Bez střechy nad hlavou (Lebeda 2021), která taktéž zmiňuje konkrétní místa spjatá z životem lidí bez střechy (s. 49). Totéž pak

ukazují i rozhovory s mými respondenty, ať už šlo o osoby bez střechy, nebo zaměstnance Charity. Jeden z nich, dále přezdívaný Budhista, mi například vylíčil, jak se klienti nízkoprahové noclehárny snaží místa přímo vytvářet, když se snaží z některé z anonymních postelí učinit „tu svou“ a (v rozporu s pravidly noclehárny) si jí udržet několik nocí.

Na základě výše zmíněného se proto odvažuji prohlásit, že můj záměr, tj. zkoumat chápání místa u olomouckých bezdomovců, je na základě prostudované literatury možný. V životech mých respondentů se totiž vyskytují místa, k nimž se vztahují, či se je dokonce snaží samostatně vytvářet. Tvrdím tedy, že jde o něco, co lze zkoumat.

3. Výzkumný přístup, metody výzkumu

Vzhledem k povaze mých výzkumných otázek (viz níže) i faktu, že mí respondenti jsou lidé na ulici, jsem zvolil kvalitativní výzkumný design, konkrétně zakotvenou teorii. Tuto metodu jsem zvolil po konzultaci s vedoucí práce a při jejím vytváření jsem se řídil podle Corbinové a Strausse (1999).

V této práci vycházím z konstruktivistického paradigmatu, jak ho popisují Berger a Luckmann ve své Sociální konstrukci reality (Berger 1999). S tímto ohledem jsem pak formuloval následující výzkumné otázky:

Tabulka 2: Základní informace o výzkumu

Výzkumná oblast	Sociologie bezdomovectví, sociologie města studium prostoru a času.
Výzkumné téma	Vnímání prostoru města Olomouce u lidí bez konvenčního domova.
Výzkumný cíl	Pochopit, jak tito lidé vnímají a žijí v prostředí města Olomouce.
Výzkumná otázka	Jak olomoučtí bezdomovci interpretují, vyjednávají a využívají městský prostor a místa? Tj. jaké významy připisují prostoru/místům skrze svoji každodenní praxi?

Jako primární metodu sběru dat jsem si zvolil polostrukturovaný rozhovor (níže), přičemž samotný sběr probíhal od října 2023 do února 2024. Zároveň jsem si po celou dobu vedl terénní deník, do kterého jsem zapisoval jak průběh svých rozhovorů, tak další pozorování, povětšinou uskutečněných během mé účasti na Food Not Bombs, nezávislé iniciativě, která vydává každou neděli v Bezručových sadech jídlo zdarma. Zde jsem také získal většinu svých respondentů (viz níže).

V první fázi výzkumu jsem uskutečnil dvě setkání, na jejichž základě jsem sestavil scénář budoucího rozhovoru. První proběhlo 2. 10. 2023 v jednom z olomouckých parků, kde jsem oslovil tři náhodné bezdomovce. Koupil jsem jim pivo v nedaleké večerce a následně s celou skupinou vedl přibližně třičtvrtěhodinový nestrukturovaný rozhovor.

Poté jsem se 2. 11. 2023 sešel s Budhistou, pracovníkem Charity. Jakkoliv nepracuje přímo s lidmi na ulici, poskytl mi mnoho zajímavých detailů o fungování Charity Olomouc a o životě na ulici. (Dominik V. který je vedoucí terénních pracovníků, jež mají práci s lidmi bez střechy na starost, schůzku zrušil.) Na základě těchto setkání jsem sestavil scénář rozhovoru se čtyřmi hlavními okruhy: (1) každodennost, (2) získávání zdrojů, (3) prostor/místa, kde se cítí dobře/nedobře a (4) kde získávají pomoc. Podle tohoto scénáře jsem pak provedl pět polostrukturovaných rozhovorů s celkem sedmi lidmi: Mystikem, Knihovníkem, Pracantem, Cukrovkářem a členy Mladé party, kterou tvoří tři lidé, dvě ženy a jeden muž. Celkový scénář rozhovoru byl takovýto:

- 1) Oslovit respondenta, ať už přímo v terénu, nebo prostřednictvím kontaktů.
- 2) Představit se respondentovi, vysvětlit povahu výzkumu a co po něm žádám:
 - a. Vysvětlit povahu rozhovoru, včetně cíle výzkumu
 - b. Vysvětlit průběh rozhovoru
 - c. Zdůraznit, že mám zájem o specifickou zkušenost respondenta/ky
 - d. Ujistit ho/ji, že žádná odpověď není špatná.
 - e. Vysvětlit fungování otázek, budu se ptát na jejich zkušenost, jak vypadá Olomouc z perspektivy člověka na ulici, že budu poslouchat a případně se doptám.
- 3) Vysvětlit, že rozhovor bude nahráván a jak bude s nahrávkou zacházeno (tj, že bude přepsána, anonymizována a teprve pak analyzována: Všechno, co tu zazní je čistě důvěrné a zůstane to jen mezi námi)
- 4) Zapnout režim letadlo
- 5) Zkontrolovat nahrávací zařízení
- 6) Zapnout nahrávání**
- 7) Úvodní podnět: ...): *Mohl/a by jsi/jste mi říct něco o svém životě?*
 - a. Nechat ho/ji mluvit o svém životě, doptávat se, kde žil a jak ta místa vnímal, popřípadě požádat o srovnání s aktuální situací.
 - b. Zároveň se v této fázi ptát na bibliografické údaje, věk, pracovní historii... Ale asi se neptat na jméno z důvodu anonymity.
- 8) Dávat najevo zájem
- 9) Nedokončovat věty, myšlenky
- 10) Snažit se dávat pozor silným zážitkům, které respondent sdílí a jak ho/jí ovlivnily

- 11) Zeptat se respondenta/tů na jejich život a denní rutinu. V této fázi zároveň získat základní informace o informátorovi/informátorech. Nezapomínat se doptávat, kdy a za jakých důvodů která místa navštěvují, jakou cestou chodí a co tam dělají (místa na žebrání, místa na přespávání...).

 - a. Když zmiňuje nějakou trasu, zeptat se, proč jí volí, popřípadě, proč nevolí jinou cestu. (Ideálně přijít na konkrétní alternativu).
 - b. U každé trasy, která působí významně se zeptat na nějaké neobvyklé události.

- 12) Zeptat se respondenta, jak a kde získává zdroje.
 - a. Pokud zmíní, že žebrá, zeptat se kde a kdy, zda má nějaké speciální místo a jaké rutiny se s tím pojí.
 - b. Pokud zmíní, že pobírá nějakou formu podpory, zeptat se, jak a na kterých místech jedná s úřady.
 - c. Pokud získává peníze jinak, ptát se na místa a rutiny a silné zážitky s tím spojené.
 - d. Dále se zeptat na nepeněžní zdroje, jak a kde získávají jídlo, tabák a alkohol...
- 13) Dále se zeptat, zda je nějaké místo, kde se cítí dobře, kde nedobře, proč a zda se jim na těch místech něco významného stalo.
 - a. Podle situace zavést diskuzi na vztahy s ostatními lidmi, ať už bydlícími, jinými bezdomovci či policií.
- 14) Dále se zeptat, kde získává pomoc, kde spí, kde ví, že spát lze atd.
 - a. Zeptat se na Charitu a další sociální služby.
- 15) Citlivě vrátit k aktuálnímu tématu, pokud se moc odklání: *To je zajímavé, ale můžeme se prosím vrátit k...?*
- 16) Říkat, jak rozhovor postupuje.
- 17) V případě potřeby respondenta/ku znovu kdykoliv v průběhu rozhovoru ujistit, že vše je anonymní.
- 18) Až bude mít respondent/ka nebo tazatel pocit, že bylo řečeno vše, začít ukončovat rozhovor, viz bod 20)
- 19) Poděkovat za rozhovor a za zajímavé poznatky.
- 20) Zeptat se, zda chce něco dodat.
- 21) Doptat se na bibliografické údaje, které nezmínil v bodě 8
- 22) Vypnout nahrávání.**
- 23) Zeptat se, zda ví respondent/ka o dalších potenciálních výzkumných partnerech.
- 24) Rozloučit se.

Samotný proces shromažďování dat se ukázal vzhledem k povaze terénu velice náročný. Zpočátku jsem se snažil schůzky s respondenty domlouvat předem. Tento způsob se však, s výjimkou Mystika, ukázal jako nevyhovující, jelikož respondenti na domluvené schůzku nepřišli. Podobně se mi také nepodařilo použít plánovanou takzvanou snowball metod, kterou Hirt označuje za „užitečnou pro obtížně dostupné populace“ (2012, s. 59). Jako jediný možný přístup se tak ukázal náhodný výběr: respondenty jsem oslovoval na ulici, popřípadě na vydávání jídla

v rámci Food Not Bombs (Němcová 2023), kde jsem kontaktoval čtyři z pěti respondentů. Z tohoto důvodu jsou tyto rozhovory poněkud kratší, všechny trvaly zhruba půl hodiny. Uvědomuji si, že tento přístup vylučuje potenciální respondenty pobývající na místech, na která nemám přístup. Získávání respondentů bylo také omezeno mojí snahou o zachování osobního bezpečí – vyhýbal jsem se místům, kde jsem se necítil bezpečně, jako byl například prostor před hlavním nádražím, před kterým jsem byl varován jak mými respondenty, tak lidmi, s nimiž jsem tento proces konzultoval. Rekrutování respondentů limitovala v neposlední řadě jejich omezená schopnost plyně či srozumitelně se vyjadřovat, všiml jsem si, že někteří z olomouckých bezdomovců jsou buďto přímo němí, nebo mají problém formulovat své myšlenky.

3.1 Výzkumný soubor

Následující tabulka přináší základní informace o respondentech. Respondenti jsou v tabulce seřazeni podle pořadí jednotlivých rozhovorů a kromě věku, genderu a data pořízení nahrávky obsahuje tabulka 3 také údaje o *Zdravotním stavu* a využívání služeb Charity (tj. údaje, které se při analýze ukázaly jako významné).

Tabulka 3: Respondenti

Respondent	Gender	Věk	Zdravotní stav	Využívá služeb Charity	Rozhovor pořízen
Mystik	Muž	57 let	Nepříliš limitující	Téměř nikdy	17. 11. 2023
Knihovník	Muž	48 let	Velmi limitující	Pravidelně	7. 12. 2023
Pracant	Muž	45 let	Dobrý	Pravidelně, poté získal sociální byt.	17. 12. 2023
Cukrovkář	Muž	25 let	Velmi limitující	Pravidelně	18. 2. 2024
Mladá parta	Dvě ženy a muž	Nezjištěno, všichni cca 25 let	Dobrý	Dvě ženy a jeden muž	25. 2. 2024

V následující části přiblížím komunikační partnery. Citace a parafráze budou označeny, stejně jako ve zbytku práce, „klasickými uvozovkami“ a doplněné odkazem na konkrétní řádky daného transkriptu (například Knihovník, 20-25). V případě, že bude jednoznačně vyplývat, ke kterému transkriptu daná citace patří, uvedu pouze čísla řádků. Výňatky jsem upravil pro potřeby čitelnosti.

Svůj první rozhovor jsem vedl s mužem, který dostal pro účely tohoto rozhovoru přezdívku **Mystik**. Na rozdíl od všech ostatních rozhovorů byl tento domluvený předem. Sešli jsme se v restauraci blízko hlavního nádraží. Rozhovor tak mohl proběhnout ve výrazně lepších podmínkách, číšnice nám dokonce nabídla možnost využít salonek. Mystik svou přezdívku dostal díky tomu, že na rozdíl od ostatních respondentů často mluvil o duchovních tématech, což představuje významnou součást jeho identity (viz strana 31). Často také vyprávěl o svých známých na „vysokých místech“, o přátelstvích s bývalými ministry, významnými podnikateli, arcibiskupy, popřípadě, jak magicky zachránil významného Ukrajinského léčitele před orbitálním laserem (580).

Vyznačoval se tím, že má jako jediný z mých respondentů trvalou základnu, své místo „kde se cítí dobře a když si tam lehne, tak se mu dobře spí“ (Mystik, 1124-1135). Zároveň se z mých respondentů nejostřeji vymezuje proti Charitě Olomouc (je pro něj ponižující tam chodit, nechutná mu tamní jídlo a je přesvědčen, že jde o podvod, 1-42, 222-265). Přesto tam chodí – občas a jen tehdy, když „chce potkat někoho, koho zná“ (24-25).

Mystik trávil většinu svých dní sběrem, při kterém nachodil po celé Olomouci mnoho kilometrů, dle vlastních slov až šedesát denně (987-988). Kromě nedopalků od cigaret, ze kterých získával tabák, sbíral také věci, které prodával v různých zastavárnách. Z rozhovoru vyplynulo, že svou schopnost tyto věci prodat považuje za zdroj osobní hrdosti (1032-1113).

Mým dalším respondentem byl muž, který dostal přezdívku **Knihovník**, protože se v průběhu našeho setkání hřál u větráku za univerzitní knihovnou.

Knihovník je součástí party několika, převážně starších, mužů. Všichni se vyznačují nepříliš dobrým *Zdravotním stavem*, jednomu z nich jsem dokonce musel pomáhat na nohy.

Vzhledem ke svému *Zdravotnímu stavu* „nemůže nic dělat, protože je hodně nemocnej“ (11-12). Knihovník tráví se svými kamarády většinu času v okolí Charity na Wurmově ulici, popřípadě v přilehlých částech města. Vztahy se svými kamarády v partě si pochvaluje, vzájemně si rozdělují úkoly (604-620) a považuje je za své víceméně bratry (370).

Mým třetím respondentem byl **Pracant**, kterého jsem kontaktoval po vydávání. Food not bombs. V době, kdy rozhovor probíhal, již nešlo o člověka bez střechy, jelikož získal sociální byt. Jeho zkušenost s bezdomovectvím však byla stále dostatečně čerstvá, takže mi poskytl zajímavé vyprávění ohledně života na ulici.

Jeho přezdívku jsem vybral proto, že práce byla pro něho důležitou součástí rozhovoru. Kvůli ztrátě zaměstnání se ocitl bez střechy nad hlavou. Velkou část svého každodenního života trávil buď na rehabilitačních pracích pro Charitu nebo hledáním zaměstnání. Většina našeho rozhovoru se proto týkala líčení práce pro Charitu, popřípadě strategií, které používal při hledání práce.

Pracant smýšlel ze všech mých respondentů o Charitě Olomouc nejlépe, rehabilitační práce, na které docházel, vnímal jako formu vděku (289-307) – je přesvědčen, že díky nim získal přístup k sociálnímu bydlení. Zároveň z rozhovoru vyplynulo, že bez domova strávil ze všech respondentů pravděpodobně nejkratší dobu³. Bylo také vidět, že se považuje za člověka, který „nepatří na tuhle úroveň“ (430-431).

Vzhledem k tomu, že věkový průměr výše uvedených respondentů, s nimiž proběhly první tři rozhovory, byl 50 let, oslovil jsem 25letého muže. Jeho přezdívka **Cukrovkář** napovídá, že má cukrovku. Mimo to trpí i vážným průjmovým onemocněním (166), které mu téměř znemožňuje dělat většinu věcí (178). Své dny

³ Přesnou dobu, kterou strávil bez střechy, jsem nezjistil.

proto tráví podobně jako Knihovník především v dosahu Charity. Na rozdíl od něj se však ostatních lidí na ulici spíše straní.

Poslední rozhovor jsem vedl s **Mladou partou**, trojicí tvořenou dvěma ženami a mužem. Všem bylo kolem dvaceti pěti let, přesný věk jsem nezjistil. Potkal jsem je, podobně jako většinu mých respondentů, na vydávání Food not Bombs, kde patřili k těm častějším strávníkům.

Jakkoliv jsem ani zdaleka nedosáhl při sběru dat stavu teoretické nasycenosti, podařilo se mi navzdory značným překážkám získat vzorek respondentů, jejichž výpovědi se vzájemně rozšiřují a doplňují a jejichž analýzou lze získat mnoho informací o vztahu olomouckých bezdomovců a bezdomovkyň k městu.

4. Analýza

Nahrávky pěti získaných rozhovorů jsem přepsal pomocí neuronové sítě Whisper od Open AI (Open AI 2024) a výsledné transkripty následně analyzoval pomocí procesu otevřeného a axiálního kódování. Během tohoto procesu jsem odhalil šest základních kategorií: *Charita*, *Identita*, *Práce*, *Každodennost*, *Vztahy v partě* a *Zdravotní stav*. Jejich výskyt v jednotlivých rozhovorech ukazuje následující tabulka:

Tabulka 4: Výskyt kategorií

	Charita	Identita	Hledání práce	Každodennost	Sociální vztahy-party osob bez domova	Zdravotní stav
Mystik	Vyskytuje se	Vyskytuje se	Nevyskytuje se	Vyskytuje se	Nevyskytuje se	Vyskytuje se
Knihovník	Vyskytuje se	Nevyskytuje se	Nevyskytuje se	Vyskytuje se	Vyskytuje se	Vyskytuje se
Pracant	Vyskytuje se	Vyskytuje se	Vyskytuje se	Vyskytuje se	Nevyskytuje se	Nevyskytuje se
Cukrovkář	Vyskytuje se	Vyskytuje se	Vyskytuje se	Vyskytuje se	Nevyskytuje se	Vyskytuje se
Mladá parta	Vyskytuje se	Vyskytuje se	Nevyskytuje se	Vyskytuje se	Vyskytuje se	Vyskytuje se

Jak vyplývá z tabulky 4, kategorie *Charita* a *Každodennost* se vyskytují ve všech rozhovorech, zatímco zbylé kategorie chybí vždy alespoň u jednoho z transkriptů. Na základě toho si trůfám spekulovat, jakkoliv pro potvrzení tohoto tvrzení nemám dostatek dat, že *Každodennost* bude hrát roli centrální kategorie (viz níže). Druhou kategorií, která je takto zastoupena, je *Charita*: všichni mí respondenti byli buďto klienty Charity a příležitostně přespávali na nízkoprahové noclehárně, nebo měli potřebu se vůči Charitě vymezit (viz Mystik). Souvislosti mezi jednotlivými kategoriemi ukazuje následující tabulka:

Tabulka 5: Vztahy kategorií

	Charita	Identita	Práce	Každodennost	Sociální vztahy- party osob bez domova	Zdravotní stav
Charita		Identita ovlivňuje, jak se respondenti stavěli k Charitě a jejím službám (viz Mystik 222-265 a Pracant 269-308).	Charita nabízí takzvané rehabilitační práce a zároveň pomáhá s hledáním zaměstnání (Pracant 127-175)	Chození na Charitu hraje důležitou roli v každodennosti respondentů (Mladá parta 65-73, Cukrovkář 1-56, Knihovník 49-55)	Ne všichni členové party se mohou na Charitu dostat, popřípadě někteří z nich mohou mít zákaz (Mladá parta 283-331)	Špatný zdravotní stav může vést člověka k tomu, aby se zdržovali jen poblíž Charity, kde dostane pomoc (Knihovník 342-359).
Identita			Práce byla u některých respondentů důležitou součástí jejich Identity (Pracant 212-221).	Respondenti přijímali takové strategie spojené s každodenním životem, které vyhovují jejich Identitě, například nechození na Charitu (Mystik 222-246).	Žádná data	Obavy ze smrti způsobené zdravotním stavem mohou vést k otázkám ohledně Identity (Mystik 2024-2050)
Práce				Někteří	Žádná	Špatné

				respondenti strávili velkou část dne prací, popřípadě jejím hledáním (viz Pracant 28-117).	data	zdraví může práci znemožnit (Knihovnik 69-71, Cukrovkář 777-808)
Každodennost					V partě můžou trávit velkou část dne (Mladá parta 5-169), popřípadě si vzájemně dělit úkoly (604-622)	Respondenti se zdravotními problémy přizpůsobují trávení času svým zdravotním problémům (Knihovnik 69-71, cukrovkář (1-52).
Sociální vztahy-party osob bez domova						Parta může pomoci v případě zdravotních potíží (342-359).
Zdravotní stav						

4.1 Charita

*Charita*⁴ je jednou ze dvou kategorií, které se vyskytovaly u každého z respondentů. Všichni z nich zmínili, že využívají služeb Charity Olomouc⁵, neziskové organizace poskytující zdravotní a sociální služby.⁶ Dokonce i Mystik, pro kterého je spaní na Charitě „ponižující záležitost“ (36) zmínil, že mu poskytuje místo pro setkávání s ostatními. I přesto, že na více místech rozhovoru prohlašuje, že „Charita je podvod“ (251,665, 774) a polévka mu nechutná (653-662), stále tam chodí, „protože chce potkat někoho, koho zná“ (24-25).

Tato strategie spojená s návštěvou Charity se u respondentů vyskytovala vcelku běžně. Zároveň jsem během svých návštěv pozoroval, že k tomuto účelu používají olomoučtí bezdomovci nejen vnitřní prostory, ale i dvorek, který je volně přístupný z Wurmovy ulice, kde Charita sídlí. Pokaždé, když jsem tam během výzkumu zavítal, posedávali a postávali tam lidé bez domova, kteří buďto čekali, až je zaměstnanci vpustí dovnitř, nebo si jednoduše povídali. Jak ostatně vyjádřil Knihovník, „sedíme a kecáme tam“ (566-603). Mimo těchto neformálních setkání mohou klientky Charity využít také jednou za čtrnáct dní ženskou skupinu, „kde se sejdou jenom ženy, vymýšlí různé aktivity (...), je to takový relax“ (Mladá parta, 82-85). Jedna z respondentek zmínila například „pečení, vaření, hry (...), procházky po parku nebo lakování nehtů“ (89-95). Šlo o další způsoby, kterými respondenti uspokojovali svou potřebu sociálního kontaktu.

Další, strategií, kterou respondenti považovali za o něco náročnější na provedení než pouhé trávení dne, bylo přespat na nízkoprahovém centru. Toho, alespoň částečně, využívají téměř všichni z nich (výjimkou je Mystik). Tato strategie je však oproti pouhému *Trávení času* náročněji proveditelná, vyžaduje totiž přijít

⁴ V případě, že je v textu myšlena *Charita* jako kategorie, bude psána *kurzívou*, v opačném případě bude psána normálním písmem.

⁵ Dále budu v textu používat místo plného označení pouze označení *charita*.

⁶ Středisko Samaritán, které se v rámci Charity na osoby bez domova specializuje, existuje již od roku 1991 a nabízí služby jako jsou noclehárna, Azylové domy a lékařskou a psychiatrickou ordinaci (Charita Olomouc 2024). Budhista v průběhu našeho rozhovoru také zmiňoval, že Charita v některých případech zajišťuje pro lidi bez domova i pohřby. Jelikož však mí respondenti necítili potřebu o žádné z těchto služeb mluvit, dále je v textu nezmiňuji.

v určitý čas, zaplatit drobnou částku (Knihovnick 109) a zároveň nutnost projít testem na alkohol. Pracant popisoval, že jedinou noc, kdy nocleh nedostal, „nadýchal 1.17 promile“ (333), Cukrovkář musel ukončit rozhovor, aby stihl včas dojít na noclehárnu (585-597). Respondenti stále čelili možnosti, že noclehárny nebudou moci využít (Knihovnick 103-117). V zimních měsících, kdy jsem rozhovory pořizoval, byla kapacita rozšířená pomocí karimatek (Mladá parta 41-48). Zároveň byl zrušen poplatek za tuto službu, což šance zájemců o nocleh zvyšovalo.

Členové Mladé party zároveň zmiňovali, že si staví stany, které si mohou na Charitě vyžádat (203). Přespávají na klidných místech mimo centrum města, konkrétně na Poděbradech (56) a Náklu⁷ (58), jelikož tam „mají klid od lidí“ (61). Mezi tyto lidi zahrnují i klienty Charity. Na problémy s nimi si stěžovali nejen členové a členky Mladé party (jedna žena dokonce mluvila o sexuálním napadání (69), ale i Cukrovkář, „s lidma, co chodí na Charitu se radši nebaví“, vyhýbá se jim (466).

Co se týče přespávání na Charitě, získaná data naznačují, že konflikty s ostatními mohou hrát roli intervenující podmínky: jedna ze členek Mladé party mluví o tom, že „Charita není moc klidné místo, i když je to Charita, pořád se tam potýkají s lidmi, co pijí alkohol a jsou pedofilové“ (66-69). Jako výraznější intervenující podmínka než konflikty mezi klienty se ale ukazuje *Identita*. Na příkladu Mystika lze vidět, že přesvědčení o sobě samém a o Charitě mohou vést člověka na ulici k tomu, aby se Charitě vyhýbal ve snaze vyhnout se něčemu, co považuje za ponižující (36). Mystik popisuje, jak se při svých každodenních cestách dokonce vyhýbá místům, kam chodí zaměstnanci Charity (215-217). V případě Pracanta ale naopak jeho pojetí sebe sama usnadňovalo přijetí noclehu na Charitě. V rozhovoru se prezentoval jako někdo, pro koho je důležitá reciprocita (286-308), proto budoval se zaměstnanci Charity dobré vztahy prostřednictvím účasti na rehabilitačních pracích (viz níže). Díky těmto rehabilitačním pracím získal body,

⁷ Poděbrady a Náklo jsou lokality poblíž Olomouce, kde lze v přílehlých lesích relativně snadno a ve skrytu stanovat.

skrze ně následné výhody, eventuelně přístup k bydlení (58-117): „tím, že chodil na ty pracovní rehabilitace, tak byl v tom žebříčku mezi prvními pěti, šesti“ (323-325). Za celou dobu, co byl bez střechy, strávil na ulici jen jednu noc. „Měl jsem problém jednou, v říjnu, kdy jsem nadejchal“ vyprávěl (331-334). Podobně i Cukrovkář zmiňoval, že mu dobré vztahy a pomoc na Charitě umožnily získat výhody, díky kterým získal místo v noclehárně téměř vždy (332-333), a dokonce někdy i tehdy, co byla noclehárna uzavřena (472-475).

Další strategie spojené s Charitou souvisí s *Prací*. Tyto strategie popisoval především Pracant: Šlo buďto o docházení na rehabilitační práce, nebo o pomoc s hledáním zaměstnání. Přesný průběh těchto rehabilitačních prací nepopisuje, jen poznamenal, že „chodili dělat s lopatou“ (68) a že se začínalo brzy, už v šest hodin ráno (92). Za tyto práce získával zmíněné body, ze kterých mu plynuly různé výhody, „protože Charita zhodnocuje, že pro ně něco dělá, že má body plus“ (323-328). Kromě snadnějšímu přístupu na noclehárnu, si mohl „za ně jednou týdně udělat nákup, protože ty body se rovnají korunám“ (266-268).

Dále je *Charita* spojena se strategií *Hledání práce* (viz níže). Pracant, který tuto strategii jako jediný z respondentů popisoval, mluvil o tom, že díky Charitě získal v městské knihovně „třicet minut internetu gratis“ (134-135), což využíval k procházení pracovních nabídek.

Pro strategie spojené s využíváním služeb Charity bylo významné i to, zda byli respondenti členem party více lidí na ulici, či nikoliv. Z respondentů chodí na Charitu Mladá parta a Knihovník se svými přáteli. Knihovník však toto téma nijak nerozvíjel (51-55). Mnohem více o tomto tématu mluvili členové Mladé party. Jeden z nich dostal po konfliktu zákaz vstupu do Charity, podle všech třech „nespravedlivě“ (295). Protože tak na Charitě přespávají pouze dvě členky, musejí vyvíjet další strategie. Vzhledem k tomu, že nemají telefonní spojení, musejí pro navázání kontaktu spoléhat na to, že se každé ráno před Charitou setkají. Jedna z členek popisovala, že „je z toho nervózní, ale pak je klidná, když ho ráno vidí a dá mu ten čaj, byť je to zakázaný“ (320-322).

Souvislost mezi Charitou a *Zdravotním stavem* vyplynula pouze z rozhovoru s Cukrovkářem a Knihovníkem. Pro Knihovníka je důležité zdržovat se poblíž Charity pro případ, že dostane epileptický záchvat, nicméně téma dále nerozvíjel (342-359).

Celkově lze říci, že důvody respondentů k návštěvě Charity jsou typické potíže spojené se životem bez střechy: absence místa na spaní, nedostatek peněz, nedostatek sociálních kontaktů, nezaměstnanost, nuda a hlad. Strategie návštěvy azylového zařízení (Charity) umožní získat místo ke spaní, jídlo, společenské vyžití a popřípadě i práci a dostat se „z ulice“. Pozitivnímu uplatnění strategie však mohou bránit osobní (vnitřní) či vnější překážky: osobní odpor k Charitě, opilst, nedodržení pravidel Charity, nedostatek místa na noclehárně, omezení doby, kdy je Charita otevřena. Úspěch naopak může přinést kladné smýšlení o Charitě jako organizaci, pozitivní vztahy se zaměstnanci, angažovanost v aktivitách nabízených Charitou.

4.1.1 Shrnutí kategorie *Charita*

Je-li člověk bez domova, bez peněz, nemá práci, postrádá místo na spaní, společnost a stálé příjmy, může navštívit budovu Charity ve Wurmově ulici. Zde má možnost se najíst polévky, setkat se s ostatními a popřípadě se vyspat či pokusit se najít práci. Zatímco polévka a možnost setkání je přístupná téměř komukoliv, pro přístup na noclehárnu musí člověk splnit určité podmínky, tj. nesmí být opilý a musí přijít včas. V provedení daných strategií může hrát roli intervenujících podmínek vztah k Charitě (1), jež je buď usnadňuje nebo komplikuje až znemožňuje, v určitých obdobích nedostatek peněz na noclehárnu (2), vztah k pravidlům Charity (3) a jejich (ne)dodržování či vztah k zaměstnancům, ať už pozitivní či negativní. Výsledkem těchto strategií může být uspokojení materiálních i sociálních potřeb, podpora či naopak snížení sebehodnocení člověka a případně i změna jeho životní situace.

4.2 Identita

Kategorie *Identita* je, v porovnání s kategorií jako je *Charita*, výrazně náročnější na uchopení. Vyjma Knihovníka se téma vyskytovalo u všech respondentů a zahrnovalo širokou škálu (převážně slovních) strategií, jak se vymezit vůči typické negativní představě o lidech na ulici. V jazyce Bergera s Luckmannem bychom tuto představu mohli označit jako roli bezdomovce jakožto typu aktéra, kterému náleží určité činnosti (s. 74-76). Jako činnosti spojené s touto rolí uváděli respondenti například žebrání (Knihovník 144), alkoholismus a neschopnost spořit (Pracant 419-425) nebo neslušné chování (Mladá parta 359). Respondenti se snažili proti této roli vymezit.

Jednou ze strategií, kterou používal především Mystik, bylo zdůraznit své vazby na osoby mimo ulici, v jeho případě především na ty 'vysoce postavené'. Zdůrazňoval, že „mnoho těchto (významných) lidí mají jeho telefonní číslo“ (182-183), bývalí prezidenti „přesně ví, kde se narodil“ (314-315). v průběhu rozhovoru vyprávěl příběh, který dle jeho slov znají jen nejvyšší představitelé katolické církve (1739-1744). Těmito způsoby se tak snažil sám sebe oddělit od role bezdomovce, jelikož „jak může znát bezdomovec dva bývalé prezidenty (...) několik desítek ministrů a několik desítek miliardářů“ (2066-2074). Zajímavé také je, že kromě vazeb na lidi na nejvyšších příčkách společenského žebříčku zdůrazňoval Mystik i vazby na osoby bez domova s významným postavením uvnitř komunity bezdomovců: například, že jeho skryš mu postavil „kluk, který byl svého času po Olomouci legendou“ (99-100).

Tuto strategii (zdůraznění vazeb na jiné lidi) použili i další, téměř všichni respondenti, když mluvili o svých vazbách na osoby mimo ulici. Neodkazovali ovšem na osoby všeobecně známé, nýbrž na přátele a rodinné příslušníky. Například Pracanta údajně „tak 50 tisíc (Olomoučanů) zná tím, že dělal po restauracích kuchaře, číšníka a tak dál“ (601-603). O známých mimo ulici ale mluvili téměř všichni respondenti, někteří zmiňovali, že dokonce u přátel či příbuzných občas přespávají.

Poskytnutí noclehu pro ně představuje další možnost, jak projevit pozitivní *Identity*, resp. vymezit se proti negativnímu stereotypu bezdomovce. Mystik to například interpretoval jako důkaz důvěryhodnosti: „oni vidí, že já jim nic neukradnu“ (64).

S tím souvisí další *strategie ochrany Identity*, a to zdůrazňování „očekávaného“ chování, kterého se nedopouštějí. Distancovali se od 'jiných' bezdomovců. Nejčastěji mluvili o žebvání, například Knihovník: „my po lidech nic nechceme, ale ostatní chodí a žebrají, to my většinou neděláme“ (143-155). Jedna ze členek Mladé party dodala, že „je radši bez peněz, než aby se někoho doprošovala“ (130-132).

Respondenti se také vymezovali proti konfliktnímu a agresivnímu chování ostatních lidí žijících na ulici, ať ho popisovali jako zaměřené proti nim samotným nebo proti 'normálním' lidem. Jedna z respondentek si stěžovala, že když vznikne na Charitě konflikt, „tak trestají všechny, aniž by se hledělo na to, že někteří jsou bez viny“ (Mladá parta 174-178). Z kontextu bylo jasné, že mezi ty 'bez viny' řadí sebe a své kamarády. V případě Mladé party bylo vidět, že strategie ochrany vlastní, osobní identity zahrnuje i obranu pozitivního obrazu jejich přátel (65-71, 348-363).

K udržení *Identity* sloužilo i líčení toho, co dělají a jaké mají vlastnosti. Pracant zdůrazňoval svou pracovitost, dokonce mě vyzval, abych se zaměstnanců Charity „zeptal, jak pracoval, nepracoval, pravidelná docházka všechno, aby si udržel rytmus té práce“ (58-67). On „není ten, kdo by stál u Vietnamce a (...) pil víno z petky, co oni (*ostatní bezdomovci*) pijou (...) to není můj styl“ (169-181). Zde je opět vidět, že strategie spojené s vyjadřováním či ochranou *Identity* jsou motivované snahou se vymezit proti typizované představě o lidech bez domova. Podobně Mystik zdůrazňoval svou inteligenci, když prohlašoval, že „nemá v hlavě seno, nemá IQ houpacího koně“ (811-812). Respondenti dále kladli důraz na své duchovní přesvědčení (Mystik 248), na své hodnoty (Pracant 286-308, 193-226), popřípadě kvality, u nichž předpokládali, že je já – jakožto člověk žijící mimo ulici – ocením, tj. čistotu (Cukrovkář 352-356), pozitivní vztah k pohybu (Pracant 193-226), péči a pomoc o přátelům (Mladá Parta 308-331).

Kromě Mystika, kterého jsem znal už delší dobu, a členů Mladé party, kteří byli z mé snahy je vyslechnout spíše pobaveni, jsem u ostatních respondentů pozoroval, že mě viděli jako 'autoritu', někoho, před kým se chtěli ukázat v dobrém světle. To bylo potřeba mít na paměti při analýze dat a je důležité při čtení předkládaného textu.

Již výše bylo zmíněno, že *Identita* je intervenující podmínkou u strategie využívání služeb Charity. *Identita* se zdá být zároveň intervenující podmínkou strategií spojených s prací, ať ve smyslu, že „je pro ně práce důležitá“ (Pracant 213) nebo naopak, že jsou určité pozice, na kterých nechtějí pracovat. Například Pracant, pro kterého je jinak práce významnou součástí jeho *Identity*, vyprávěl, že práce v továrně „kde by měl chodit někde na píchačku, to by ho svazovalo, radši práci u zedníků, u lopaty (...), tam je to takový volnější, tím stylem, že tohleto udělá, a až to bude mít hotový, půjde domů“ (242-248).

Případ Cukrovkáře naznačuje, že rizikem pro zachování pozitivní *Identity* může být špatný *Zdravotní stav* (4). Z dat nebylo patrné spojení mezi *Identitou* respondentů a členstvím ve skupině – 'partě' lidí bez domova.

Lze říci, že možnost *být vyslechnut* (v rámci rozhovoru s výzkumníkem) je intervenující podmínkou ve prospěch strategií spojených s podporou či zachováním *Identity*. Jde o to, aby se člověk žijící na ulici vykreslil jako někdo, kdo neodpovídá typickému bezdomovci, ale je jedincem se sociálními vazbami, příběhem a pozitivními, společensky oceňovanými individuálními kvalitami.

4.2.1 Shrnutí kategorie *Identita*

Vzhledem k tomu, že mí respondenti nechtěli být viděni jako „typičtí bezdomovci“, tj. nepracující, hloupí alkoholici, kteří nemají žádné vazby ani žádnou osobní historii, snažili se ukázat svou *Identitu* vymezováním se jak proti této představě, tak proti ostatním lidem na ulici. To dělali především tak, že se při rozhovoru snažili vykreslit sebe jako někoho, kdo není typickým bezdomovcem,

popřípadě zdůrazňovali své rozdíly oproti jiným bezdomovcům. Chtěli být viděni jako unikátní, zajímaví jedinci, pracovití lidé se vztahy a osobní historií.

4.3 Každodennost

Každodennost byla ze všech kategorií, které jsem v procesu otevřeného kódování identifikoval, relativně nejvíce nasycena. Vyskytovala se ve všech rozhovorech (viz tabulka 4) a má pět subkategorií: (1) *Spánek*, (2) *Vyhýbání se ostatním* (bezdomovcům), (3) *Kontakt s lidmi mimo ulici*, (4) *Získávání zdrojů* a *Volné chvíle* (5). Dále se budu zabývat podrobněji jednotlivými subkategoriemi:

Ad 1) Respondenti užívali široké spektrum strategií, kde potřebu spánku uspokojit. Mystik, Knihovník, Cukrovkář a jeden ze členů Mladé party spali pod širým nebem (anglicky sleeping rough, spaní natvrdo). K tomuto účelu používají především místa v a kolem olomouckých parků, jakkoliv Mystik má také trvalou 'základnu' pod mostem (viz níže). Knihovník v kontrastu s ním zmiňoval, že pokud si někde takové místo zkusí on nebo jeho parta vytvořit, „přijdou o celý kvartýr, co má na zádech“ (197-202), tj. že bude okraden ostatními lidmi bez domova. I Cukrovkář, jakkoliv „ví, kde si něco schovat“ (324-325), tak, aby se okradení vyhnul, nebuduje žádnou trvalou základnu.

Důvody pro výběr konkrétního místa k přespání se u jednotlivých respondentů lišily. Většina z nich měla jen základní požadavek na klid (Mladá parta 463) – místa, kde by je nikdo neobtěžoval. Šlo o různé nenápadné skryše (Cukrovkář 291) nebo obyčejné lavičky. O kvalitě spánku respondenti nemluvili, s výjimkou Mystika. Výběr lavičky je pro něj „pozitivní záležitostí“ (1224). Popisuje, že se snaží vybírat si tu nejlepší lavičku, přičemž za užitečné vodítko považuje, že jde o místo, kde by si lehl pes či kočka (1215-1221). Z takového místa pak „čerpá energii“ (1257), jde však o jev, který je v rámci mých dat ojedinělý.

Další strategií zaměřenou na uspokojení potřeby spánku, kterou užívala většina respondentů, bylo přespání v noclehárně Charity, které jsem se věnoval podrobněji výše (viz strana 27). Pojí se s ní proto již popsané intervenující podmínky,

tj. nutnost dodržování pravidel pro vstup do noclehárny, ohrožení osobní *Identity* atd.

Třetí 'spánková' strategie, kterou jsem identifikoval, bylo přespání v bytě u přátel. Volili ji Mystik (58) a jedna ze členek Mladé party (394-395). Zajímavé je, že tuto strategii nemohli moji respondenti nijak přímo iniciovat, v obou případech jim bylo přespání nabídnuto, podle svého vyjádření o ně sami nežádali. Je zde tak možné spekulovat, že se bránili možnému nařčení z žebrání. Tento fakt spolu se skutečností, že respondenti tyto situace podrobněji nepopisovali, znemožňuje tuto strategii dále popsat. Při zpětném pohledu se to ukazuje jako chyba při vedení rozhovoru, jelikož jsem se jich v průběhu rozhovorů zapomněl dále doptat.

Ad 2) *Vyhýbání se ostatním* je kategorií, která vystupuje především z rozhovorů s Knihovníkem a Mladou partou. Respondenti ji zdůvodnili především negativními zkušenostmi s ostatními lidmi na ulici a s nimi spojenými pocity hrozby – mluvili o okrádání (Knihovník 299), obtěžování (Mladá parta 71) a obecně o „problémech, které způsobují“ (Mladá parta 75). Obávají se také toho, že svým chováním mohou přitáhnout nežádoucí pozornost policie (Knihovník 144).

Z těchto důvodů se pak respondenti vyhýbají místům, kde předpokládají přítomnost těchto lidí, typicky například hlavnímu nádraží⁸ (Mladá parta 351), popřípadě opustí místo, kde se nacházejí: „Když přijdou lidi (*bez domova*) tak se zkusíme pakovat,“ (Knihovník 140-141). Mladá parta si vybírá pro *Trávení času* odlehlejší místa, dále od Charity. Konkrétně uvedli např. Poděbrady a Náklo, což jsou lokality mimo zastavěnou část Olomouce, které jsou sice od centra města vzdálená, „ale alespoň tam mají klid od lidí“ (61).

V případě, že respondenti nemají možnost vyhnout se ostatním bezdomovcům, např. v areálu Charity, snaží se s ostatními klienty „nebavit“ a raději si „jít po svých“ – jako např. Cukrovkář (466, 296, 468).

⁸ Nespecifikovali, zda jde čistě o nádražní halu, nebo celou oblast okolo budovy nádraží, ovšem z kontextu, ve kterém celou situaci zmínili, lze usuzovat spíše to druhé.

Co se týče intervenujících podmínek, opět se objevuje *Zdravotní stav*, jež může snížit mobilitu natolik, že není možné vyhledávat si místa mimo centrum města (a místa příliš vzdálená od Charity jako zdroje potenciální pomoci pro případ nenadálých zdravotních komplikací). Zároveň intervenuje potřeba spánku a s ní spojená nutnost chodit na Charitu, což byl případ Cukrovkáře. Toto tvrzení posiluje i příklad Mystika – toho *Zdravotní stav* neomezoval v mobilitě a v noclehárně Charity nepřespával. Mystik se také nemusel *Vyhýbat ostatním*, někteří klienti Charity byli pro něho „pitomci“ (35). Jako jediný měl svoji ‘základnu’, kterou před ostatními neskrýval (123). Ostatní respondenti, kteří měli potřebu se *Vyhýbat ostatním*, popisovali, že místo svého nocležiště po probuzení opouští. Z rozhovorů vyplývá, že mít věci trvale na jednom relativně přístupném místě je neslučitelné se strategiemi pro *Vyhýbání* se ostatním lidem bez domova.

Ad 3) Další subkategorii *Každodennosti* je *Udržování kontaktů* s lidmi mimo okruh osob bez domova a zaměstnanců Charity. Typicky se jednalo o přátele nebo jejich příbuzné. U přátel občas přespali, jak jsem zmínil výše, s rodinnými příslušníky udržovali telefonický kontakt, *Trávili společný čas*, získávali pomoc, např. finanční podporu.

Knihovník zmiňuje, že se svou dcerou udržuje především telefonický kontakt, jakkoliv se občas schází, alespoň když má peníze (788-803). Setkání probíhají na různých místech, „není určené přímo někde“ (790), ale jako příklad uvedl hlavní nádraží. Jako další místo setkání pak sloužily některým respondentům byty přátel. Tam jednak mohli najít nocleh (viz výše), ale také společně popíjet (Mystik 68), povídat si, jednoduše trávit *Volný čas* (Mladá parta 423-438). Jak se vyjádřila členka Mladé party, „nějak se zabavujeme, než je čas jít na noční centrum“ (437-438).

Osobní kontakty byly spojeny nejen s trávením času, nýbrž i s předáváním darů, což jsem při svém výzkumu pozoroval oběma směry. Cukrovkář například zmiňoval, že dostává peníze od babičky (507), Mystik obdarovává kamarádku: „lidi vyhazují věci (...), hračky kraviny (...), pak s tím nějak pracuju, přijdu za kamarádkou a něco jí dám k narozeninám“ (Mystik 1265-1273).

Vzhledem k malému vzorku dat lze jen naznačit, že do strategií respondentů mohou intervenovat chybějící peníze. Např. Knihovník mluvil o tom, že se potkávají, „když má nějakou korunu“ (786).

Ad 4) Velkou část *Každodennosti* mých respondentů tvořilo *získávání zdrojů*. V datech jsem identifikoval tři hlavní zdroje, na jejichž opatření se během svého dne soustředí: tabák, peníze a v menší míře také elektřinu na nabití mobilního telefonu.

Všichni mí respondenti byli kuřáci, kteří získávali kuřivo různými způsoby na různých *místech*. Nikoho z nich jsem neviděl kouřit klasické cigarety, všichni si balili tabák do cigaretových papírků dostupných v trafikách, přičemž cena za kus odpovídá nižším desítkám halířů za kus. Tyto papírky jsou navíc mezi kuřáky z mé zkušenosti mimo výzkum sdíleny bez nároků na kompenzaci. V trafikách se dá koupit specializovaný tabák určený přímo na balení takovýchto cigaret, ovšem tímto způsobem ho získával jen jeden z respondentů. Cukrovkář prohlašoval, že si „nezapálí z nesprávného tabáku“ (245), přičemž si vždy kupuje v trafice svou oblíbenou značku. Neměl však jednu konkrétní trafiku, kde by nakupoval pokaždé, naopak chodil do té, kterou měl v danou chvíli nejbližší (275).

Jeden člen Mladé party si kupoval laciné doutníky, ze kterých si 'vyráběl' cigarety (236-240). Mystik a Knihovník 'recyklovali' cigaretové nedopalky. Oba měli k tomuto účelu své lokace, Knihovník, jak přezdívka napovídá, v okolí univerzitní knihovny (často se tam scházejí studenti na 'kuřáckou pauzu'). Mystik je získával „všude po Olomouci“ (984). Do jeho strategie intervenuje počasí. Za deště většinou zajde do hospody, kde se domluvil s personálem, aby mu poskytoval nedopalky od hostů (851-910). Takto získaný tabák pak míchá s drcenými doutníky, „aby se to dalo kouřit“ (916).

Za dobrého počasí sbírá Mystik nedopalky spolu s dalšími věcmi, které využije na své 'základně' nebo prodává, aby získal peníze. Popisuje to jako náročnou činnost, kde „nenachodí šest kilometrů, ale šedesát“ (987-988). Jak naznačuje případ Mystika, důležitou lokací pro získání peněz je zastavárna. Tam může prodat věci jako sklo a porcelán, popřípadě staré knihy, které mají určitou sběratelskou hodnotu, a

keré našel 'po městě' nebo při vyklízení bytů po zemřelých (978). Vyklízení bytů bylo 'samo o sobě' drobným zdrojem peněz. Z rozhovoru ale vyplynulo, že takto získané peníze nejsou primárním důvodem, proč byty vyklízí, mnohem větší důraz kladl na věci, jenž může následně prodat.

Tato strategie je však, podobně jako ostatní, které popsal, unikátní pro Mystika a ostatní respondenti jí nezmiňují. Ti mnohem častěji spoléhají při získávání peněz na různé formy oficiální podpory – dávky v nezaměstnanosti (Mladá parta 111) nebo invalidní důchod (Knihovník 224). S nimi jsou spojena specifická *místa*, Úřad práce či Česká pošta. Další způsob obstarání peněz, např. prostřednictvím práce pro Charitu (viz výše), směřuje respondenty do Wurmovy ulice, kde organizace sídlí. Případ Cukrovkáře reprezentuje nelegální strategii – „přivydělává si na dobré trávě“ (569-570), kterou mu dodává někdo z vesnice (523-525). Vzhledem k povaze činnosti, nemá žádné konkrétní místo prodeje: „Nejde o místa, oni (kupující) si mě prostě najdou“ (600-602).⁹ Že však nejde o jediného člověka bez střechy, který používá tuto strategii, ukazuje rozhovor s Mystikem, který zmiňuje „dealery drog, kteří jezdí, prodávají trávu, pervitin (...) a jsou taky na ulici“ (140-145). Peníze získané různými způsoby pak respondenti utrácejí především ve večerkách.

Posledním potřebným zdrojem, o kterém mí respondenti mluvili, byla elektřina k nabití mobilního telefonu. (Všichni telefony vlastnili, s Mystikem a Pracantem jsme jejich prostřednictvím spolu komunikovali.) Na otázku, kde si tyto telefony nabíjí mě přivedl rozhovor s Budhistou na začátku mého výzkumu, který si tuto otázku také položil.

Mí respondenti řešili tento problém celkem třemi způsoby: Charita, 'spřátelený podnik' a takzvaná 'skrytá místa'. Na Charitu do denního centra nebo některé z kanceláří chodí členky Mladé party (163, 169). Vhodným místem může být restaurace – v restauračním zařízení poblíž hlavního nádraží si nabíjí mobil Mystik. (Podle vyjádření číšnice, toho využívá mnoho lidí.) Skrytými místy pro nabití

⁹ Z našeho rozhovoru však vyplynulo, že nejde o stabilní zdroj příjmů, jelikož jeho přístup k marihuaně, kterou může prodat, je nestálý (Cukrovkář 523)

mobilu jsou „po městě různý schovaný schránky (...), který se dají otevřít tak, aby je člověk nepoškodil (...), a je jich hodně (...), ale člověk musí přemýšlet, kde jsou“ (825) – jak vyprávěl Knihovník. Více jsem se o této strategii však nedozvěděl, neboť rozhovor skončil kvůli zdravotním potížím jednoho z jeho přátel. Z tohoto důvodu jsem nezjistil, zda se jedná legální činnost, či zda jde o krádež elektřiny.

Shrnu-li, respondenti používali širokou škálu strategií spojených se získáváním různých zdrojů k zajištění svých potřeb, především tabáku, peněz a v menší míře i elektřiny pro jejich mobilní telefony. Tyto strategie jsou důsledkem potřeby získat výše zmíněné zdroje, přičemž při jejich úspěšném provedení jsou tyto potřeby uspokojeny. Intervenující podmínky, jako je špatné počasí, snížená mobilita nebo zákaz vstupu do Charity, mohou tyto strategie znesnadnit či znemožnit. Naproti tomu znalost města a schopnost se po městě pohybovat je usnadňují.

U strategií spojených s *Každodenností* se projevuje to, co Berger s Luckmannem nazývají habitualizací. „Jakákoliv často opakovaná činnost se ustálí ve vzorec, který pak může být bez větší námahy napodobován a který je pak svým vykonavatelem chápán jako tento vzorec. Habitualizace dále znamená, že daná činnost může být opět vykonávána v budoucnosti tímž způsobem a opět bez většího úsilí. To platí o nespolečenské stejně jako o společenské činnosti. Dokonce i činnost osamělého obyvatele příslivečného pustého ostrova prochází procesem habitualizace“ (1999, s. 56).

Ad 5) Subkategorie *Volné chvíle* se týká činností, kterými si respondenti krátili dlouhé chvíle. Příčinou těchto dlouhých chvil mohlo být například čekání, než se zpřístupní *Charita*, a to ať už denní nebo noční centrum (Mladá parta 438), popřípadě potřeba jednoduše „zabít čas“ (Knihovník 68). Jednou ze strategií v rámci této subkategorie je posedávání, povídání si a případné pití alkoholu, což zmiňovali jak Knihovník, který si s partou „kupuje víno a někde popíjí“ (62-67), tak Mystik (68). Mezi místa spojená s touto strategií patří byty přátel respondentů, olomoucká obchodní centra (v datech jsou konkrétně zmíněny Galerie Moritz a obchodní centrum Šantovka), místa spadající pod *Charitu* (viz terénní deník), či místa ve

veřejném prostoru. Konkrétní podoba trávení těchto *volných chvíl* se samozřejmě v závislosti na konkrétním místě lišila. Pití alkoholu nebylo možné v obchodních centrech a v areálu *Charity*, naopak na bytech přátel se mohli respondenti vedle povídání si věnovat i drobné tvorbě (Mladá parta 424-438).

Jednotliví respondenti preferovali pro trávení *volných chvíl* různá místa, Mladá parta chodila do obchodních center, Mystik mluvil o bytech přátel a Knihovník s partou je trávil na veřejných prostranstvích. S tím souvisely i jednotlivé intervenující podmínky, které se mezi těmito místy lišily. V případě obchodních center byli jako intervenující podmínka zmíněni „puberťáci, kteří drzkou (...) tak radši odejdou“ (Mladá parta 227), zatímco ve veřejných prostorech je problémem obtěžování stran jiných lidí na ulici (Knihovník 141). Naopak možnost jít na místo, kde chtějí *Trávit čas*, popřípadě mít na takové místo přístup, tyto strategie usnadňují.

4.3.1 Shrnutí *Vyhýbání se ostatním*

Respondenti popisovali, že jsou na ulici jinými lidmi bez domova obtěžováni (někdy i sexuálně), okrádání a jsou jim zabírána místa, kde chtějí být. Z tohoto důvodu používali strategie, jejichž cílem bylo se těmito lidmi vyhnout. Tyto strategie mohly spočívat v opuštění lokace, pokud viděly ty, kterým se chtějí vyhnout, popřípadě chodili na místa, u nichž předpokládali, že tam tito lidé nebudou chodit. Krádežím se vyhýbali tím, že měli své věci neustále u sebe a nikde je nenechávali. Úspěch těchto strategií ovlivňovala mobilita respondentů, ti, kteří se dokázali snáze pohybovat byli v jejich provádění úspěšnější. Dále jí také negativně ovlivňovala nutnost sdílet místo (*Charitu*) s ostatními bezdomovci při provádění jiných strategií.

4.3.2 Shrnutí *Spánku*

Respondenti potřebovali spát a k uspokojení této potřeby používali široké množství strategií. Část z nich souvisela s *Charitou*, kde přespávala velká část respondentů. Další strategie zahrnovaly spaní u přátel, popřípadě venku, ať už na lavičkách, v porostu, či na základně, kterou měli vybudovanou v městském prostoru.

Intervenující podmínky souvisely buďto s možností získat místo na noclehárně (vztah k Charitě, dostatek či nedostatek Charitních bodů, opilost) či se schopností spát venku – mít základnu, umět si vybrat místo na spaní.

4.3.3 Shrnutí *Udržování kontaktů s lidmi mimo ulici*

Většina respondentů měla potřebu *Udržovat kontakty* se známými a rodinnými příslušníky, přičemž k jejich udržování používali velké množství strategií – telefonování, dávání darů, osobní setkávání, navštěvování na bytech. Většina z těchto strategií konkrétní místo nevyžadovala, výjimkou byly právě návštěvy na bytech. Zde respondenti buďto jen trávili *volné chvíle*, ať už popíjením nebo drobným tvořením, popřípadě tam i přespávali. Při provedení některých z těchto strategií však mohl intervenovat vybitý mobil (telefonování) či nedostatek peněz při společných setkáváních.

4.3.4 Shrnutí *Získávání zdrojů*

Respondenti potřebovali při své *Každodennosti* na ulici získat několik typů zdrojů: tabák, peníze, elektřinu pro nabití telefonu. Tabák získávali buďto sbíráním vajglů, ať už na konkrétních místech či v prostoru, nákupem v trafice či drcením laciných doutníků. Strategie získávání peněz byly taktéž rozmanité, v mnoha případech zahrnovaly návštěvu Úřadu práce, v jiných případech ale probíhaly v prostoru. Jeden z respondentů popisoval rehabilitační práce poskytované Charitou, zatímco jiný pomáhal vyklízet věci z bytů zemřelých a následně je prodával v zastavárnách po městě. Elektřinu pro nabití mobilního telefonu respondenti získávali buďto na Charitě, ve spřátelených podnicích, popřípadě (pravděpodobně nelegálně) na skrytém místě. Intervenující podmínky v těchto strategiích mohly být dobrá znalost městského prostoru (vědět či nevědět, kam jít pro provedení které strategie), dobré či naopak špatné počasí či *Zdravotní stav*. Provedení těchto strategií

vedlo nejen k tomu, získat potřebné zdroje, ale i k posílení *Identity* respondenta jakožto člověka schopného tyto strategie vykonat.

4.3.5 Shrnutí *Volných chvil*

Respondenti potřebovali počkat, než se zpřístupní noclehárna na Charitě či *Trávit čas*, který není naplněn ničím jiným. Tuto potřebu naplňovali buďto na konkrétních místech, jako jsou byty přátel, obchodní centra, nebo v anonymním prostoru. Ne všechna tato místa však byla vždy přístupná, v některých případech z nich byly vyháněni, popřípadě se na ně nemohli dostat z důvodu *Zdravotního stavu*.

4.4 Hledání práce

Kategorie *Práce* v sobě zahrnuje jevy, které jsou spojeny se získáváním peněz nebo bodů, za které klienti Charity získají určité výhody. Do této kategorie patří také jevy spojené se snahou práci získat. Z respondentů o tomto tématu nejvíce mluvil Pracant. Než ztratil střechu nad hlavou, pracoval velmi intenzivně (1-16). Ostatní respondenti byli v době pořízení nahrávek bez zaměstnání a *Hledání práce* nebylo zásadním tématem jejich vyprávění.

Z rozhovorů však vyplynulo, že příčinou *Hledání práce* není vždy nutně potřeba peněz. Pro Pracanta byla práce také záležitostí *Identity*, „musí něco dělat“ (219), „dělával 300 hodin měsíčně, byl zvyklý chodit do práce“ (9-10), zakládal si na tom, „že je snaživý člověk, který nechce zůstat v téhle situaci (na ulici), ale dostat se zase tam, kde byl“ (224-225).

Uplatňoval několik strategií: využití asistence Úřadu práce, sledování inzerátů a oslovování podniků v rámci města. Na Úřadu práce „jde za paní (úřednicí) a povídá, v jaké pozici by chtěl pracovat, jaká je jeho kvalifikace“ (495-498), zároveň „z Úřadu práce nevidí velkou aktivitu“ (501-502). Kritizovaný přístup zaměstnanců lze považovat za intervenující podmínku, která mu brání v úspěchu strategie. Úřad

práce zmiňuje i členka Mladé party, ovšem nezjistil jsem, zda cílem návštěvy bylo *Hledání práce* nebo registrace jako podmínka získání sociální dávky (139-145).

Ačkoli Pracant vyhledával pracovní nabídky on-line, musel navštívit reálné místo – Knihovnu města Olomouce. Tam mu bylo poskytnuto, díky pomoci Charity, „třicet minut internetu gratis“ (134-135). Pokud by mu nezczizili mobilní telefon nebo by měl internetové bankovníctví, stala by se knihovna i banka místy zcela virtuálními. Navíc, 'nebýt připojen' znamená, že „v jeho situaci je hledání zaměstnání trochu složitější“ (138-140).

Jak jsem již uvedl, Pracant také hledal práci přímým oslovením potenciálních zaměstnavatelů v rámci města. Spoléhal na svoji dřívější pracovní zkušenost v oboru gastronomie. „Chodil každý den od restaurace k restauraci“ (38-39) a ptal se, zda ho zaměstnají. Nachodil mnoho kilometrů, podle krokoměru v chytrém telefonu až dvacet denně (197-198). Pohyboval se přitom „po celé Olomouci, od Svatého Kopečka do Slavonína“ (47-48), aniž si trasu či návštěvu konkrétních restaurací plánoval. Nicméně, „protože teď je (v gastronomii) víceméně nadstav“ (51), nebyla jeho strategie úspěšná. Převís poptávky nad nabídkou pracovních míst lze považovat za intervenující podmínku. Pracantovi se sice „podařilo sehnat pár brigád, chodil na stavbu“ (53-54), ale ani jeho strategie *Hledání práce* ani strategie ostatních respondentů nebyly efektivní.

Zmínil jsem již body, které získávají za určitých podmínek klienti Charity. Fungují jako svého druhu 'interní měna' s tím, že jeden bod se rovná jedné Kč. Každý klient získá několik bodů při první návštěvě Charity (Cukrovkář 304), poté jsou klienti odměňováni body za podíl na chodu Charity nebo za tzv. rehabilitační práce: Cukrovkář např. „ráno vždycky uklízí (...) a má za to body“ (453-455). Za tyto body mohou zaměstnanci Charity klientovi nakoupit, přičemž jeden bod odpovídá jedné koruně (Pracant 267-268). Tyto body zároveň zvyšují šanci, že bude mít místo na noclehárně, pokud splní ostatní podmínky, data konkrétně mluví například o zkoušce na alkohol (Pracant 333).

Body lze získat několika způsoby, přičemž prvním z nich je podílení se na chodu Charity. Cukrovkář uvádí jako příklad úklid na Charitě, „ráno vždycky uklízí (...) a má za to body“ (453-455). Toto je jedna ze strategií spojená se získáváním těchto bodů, navíc relativně proveditelná i v případě špatného *Zdravotního stavu* (viz níže).

Druhou strategií, o které mluvil pouze Pracant, byly takzvané rehabilitační práce, práce fyzické, začínají vždy brzy ráno a trvají do „dvanácti, do půl jedné, do půl druhé, podle toho, co je to za typ práce“ (Pracant, 92-95). Místa výkonu těchto prací neupřesnil, pouze prostory Charity vystupují jako místo, kde je možné po skončení práce vykonat osobní hygienu. (Pracant, 122-126) Na otázku, kde přesně samotná práce probíhala, mi neodpověděl a ani příliš nerozvíjel její náplň, pouze zmínil, že pracoval s lopatou (68). Za body je možné si nakoupit, zajistit si místo na noclehárně (Pracant 267-268, 316), popř. pomohou na cestě k sociálnímu bydlení (Pracant, 83).

Co se týče podmínek intervenujících do pracovních strategií, významnou roli hraje především špatný *zdravotní stav*, kvůli kterému například Cukrovkář „nemůže dělat prakticky nic“ (178) nebo Pracant by práci v továrně „nedal“ (238-239), jakkoliv byl hrdý na svou schopnost a ochotu pracovat (778, 811). Případné *Hledání práce* je zasazeno do kontextu aktuální situace na pracovním trhu (viz přebytek zaměstnanců v daném oboru, zmíněný Pracantem (51), osobní motivace bezdomovců k práci či jejich vztahu k poskytovateli nebo zprostředkovateli práce (např. k Charitě, viz Mystik) a významu práce pro osobní *Identitu* („nezůstat nikomu nic dlužný“, ani Charitě za pomoc, viz Pracant 218, 304-305). Úspěchu pracovních strategií osob bez domova viditelně brání souběh mnoha negativně intervenujících podmínek.

4.4.1 Shrnutí *Hledání práce*

Mí respondenti mluvili o potřebě pracovat, ať už z materiálních důvodů, nebo kvůli potřebám související s *Identitou*. Pro naplnění této potřeby používali široké množství strategií, ať už návštěvu Úřadu práce, či využití služeb Charity. Ta mohla

respondentům zprostředkovat rehabilitační práce, za které získávali charitní body, jež sloužily jako interní měna, za kterou si mohli nakoupit. Další pozorovanou strategií bylo obcházet podnik po městě a nabízet svou práci přímo. U všech těchto strategií se však vyskytovalo široké množství intervenujících podmínek, od *Zdravotního stavu* přes to, že respondenti nemají účet, kam by jim byla posílána výplata, jejich neochota pracovat v určitých pozicích či neochota zaměstnavatelů je zaměstnat. V případě, že jsou tyto strategie úspěšné, mohou respondenti získat práci, *zdroje*, či přístup k sociálnímu bydlení (pomocí charitních bodů), ovšem vzhledem k souběhu velkého množství intervenujících podmínek je jejich provedení velice obtížné.

4.5 Sociální vztahy – party osob bez domova

Do kategorie *sociální vztahy* spadají jevy, které se týkají stálých skupinek vytvářených lidmi žijícími na ulici. Týkaly se pouze Knihovníka a respondentů z Mladé party. (Ostatní respondenti byli spíše samotáři, buďto se přímo stranili ostatních (Cukrovkář 466), nebo se s nimi setkávali jen krátkodobě (Mystik 110).

Členové party spolu trávili velké množství času, někdy „až moc“ (Mladá parta 250), parta je pro ně nepochybně významná (Knihovník 370, Mladá parta 265-267). Z dat vyplývá, že parta slouží k uspokojení emočních potřeb jedinců, členové party jsou pro respondenty často nejbližšími lidmi (Knihovník 370). V každém z pozorovaných případů spojovalo respondenty silné citové pouto. Knihovník mluvil dokonce o tom, že by chtěl se svými *přáteli* bydlet i v bytě (430), dvě členky Mladé party už byt sdílely (480). Pocit sounáležitosti indikuje také časté používání množného čísla v jejich vyprávěních.

Tyto dvě základní strategie spojené se sociálními vztahy tedy uspokojují potřebu blízkosti a praktické potřeby spojené s životem na ulici. Potřeba blízkosti bývá uspokojována především společně stráveným časem. Posedávají, povídají si, někdy konzumují alkohol: „Většinou si někde sedneme (...) a pijeme, protože ten čas musíme zabít“ (Mladá parta 61-68). Zdržují se přitom poblíž Charity nebo na jejím

dvorku, chodí do obchodních center, když se vypraví na výlet, zamíří mimo město na Svatý Kopeček (Mladá parta 16-25). Rozhodují se „podle nálady“ (32), z dat však vyplývá, že těmto lokacím nepřikládají přílišný význam.

Na místech, kde se pohybují, jim parta poskytuje „ochranu“ před obtěžováním, napadením, někdy i sexuálním (Mladá parta 66-71, 81, 281) nebo před okradením (Mystik 1338). Žena z Mladé party „ví, že kdyby se cokoliv dělo, tak se za mě postaví a pomůže“ (278-279). Data naznačují, že tuto roli party omezuje fyzická nepřítomnost některého člena na místě, např. zákaz vstupu 'partáka' žen z Mladé party do prostor Charity (294). Kvůli špatnému *Zdravotnímu stavu* může selhat obrana i tehdy, jsou-li na místě pospolu (Knihovník 299). Členové party si také mohou rozdělovat úkoly (Knihovník 604-622). Podobně může parta představovat zdroj pomoci při zdravotních potížích, Knihovník mluví o tom, že „kluci víc, co s ním je“ (350-353).

S ohledem na omezený objem získaných dat mohu jen opatrně konstatovat, že motivem členství v partě není primárně to, co Berger označil za praktické důvody (1999, s 47).

4.5.1 Shrnutí kategorie *Sociální vztahy – party osob bez domova*

Členové party spolu spíše z důvodu uspokojení emočních potřeb než z praktických důvodů. Tráví spolu velké množství času, poskytují si oporu při potížích se *Zdravotním stavem* a při *získávání zdrojů*. Členové party nemají specifická místa, jsou spolu tam, kde potřebují či chtějí být pro provedení jiných strategií.

4.6 *Zdravotní stav*

Zdravotní stav vystupoval výrazně do popředí ve vyprávění Mystika, Knihovníka a Cukrovkáře – ti totiž měli dlouhodobé a vážnější zdravotní potíže. (Oproti tomu např. respondentka z Mladé party se jen 'mimochodem' zmínila o popálenině, pro kterou vyhledala lékařské ošetření (Mladá Parta 400-407). Tato

návštěva však dopadla neúspěšně, musela odejít, „aby stihla denní nebo noční centrum“ (417).

Pro respondenty, kteří se potýkali se zdravotními problémy, šlo o významné téma, které měli potřebu rozvíjet hned na počátku rozhovorů (Cukrovkář 4, Knihovník 12). Špatný *Zdravotní stav* viděli jako zdroj velkého omezení, kvůli kterému „daleko neujdou“ (Knihovník 16) a „nemůžou dělat prakticky nic“ (Cukrovkář 178). Ve vyprávění šlo o zvládnutí zdravotních potíží, nikoli o snahu zdravotní stav zlepšit (o té respondenti nemluvili).

Strategie respondentů spojené se *Zdravotním stavem* se lišily podle povahy zdravotních komplikací. Respondenti, jejichž potíže jim znemožňovali pohybovat se po městě, jako Mystik a Pracant (viz *Každodennost*), se zdržovali v bližším okolí Charity. Vědí, že tam jim poskytnou lékařskou pomoc (Knihovník 342-359). V urgentní situaci, jako je epileptický záchvat, Knihovník spoléhá na svou partu: parta kontaktuje pracovníky Charity a ti následně zajistí pomoc lékaře. Jeden z respondentů upřesnil, že Charita má s klienty-pacienty nepsanou dohodu nepropouštět je v chladných měsících a prodloužit jim pobyt až do léta. Dohodu využívá řada osob bez domova. Lze snad říci, že tato strategie je institucionalizována – zahrnuje větší množství osob a určité činnosti jsou vykonávány určitým typickým způsobem (Berger 1999, s. 60).

Knihovníka, kterého také trápí blíže nespécifikované problémy se srdcem, museli „odvézt do špitálu“ (281) a opakovaně pobýval v léčebně dlouhodobě nemocných: „jednou tam byl tři měsíce, jednou devět měsíců a teď dva a půl měsíce“ (307-309).

V případě epilepsie (a dalších problémů, které přicházejí náhle) bylo hlavní strategií vyhledání pomoci, v jediném pozorovaném případě šlo o pomoc od party. „Většinou mi pomůžou kluci, protože oni ví, co se mnou je, když dostanu epilepsii“ (Knihovník 350-353). Pomocí je zde myšleno kontaktování pracovníku Charity, kteří následně zajistí pomoc lékařů. Knihovník také popisoval případ, kdy byl po blíže

nespecifikovaném problému se srdcem „odvezen do špitálu“ (281) a následně strávil několik měsíců v léčebně dlouhodobě nemocných (její jméno znám, ovšem z důvodu anonymizace bylo z transkriptu vymazáno). Zmínil přitom, že nešlo o ojedinělou událost, „jednou tam byl tři měsíce, jednou devět měsíců a teď dva a půl měsíce,“ (307-309). Že není jediný, kdo tuto strategii používá, dokazuje i rozhovor s Budhistou, který tuto konkrétní léčebnu taktéž zmiňoval při našem setkání. Dokonce zmiňoval, že s nimi má Charita nepsanou dohodu, aby pacienti nepropouštěli v chladných měsících, ale prodloužili jim pobyt až do léta. Lze proto tvrdit, že jde o jednu ze strategií spojených se zvládnutím *Zdravotního stavu*, přičemž tato strategie je dle všeho institucionalizována, jelikož zahrnuje velké množství osob a určité činnosti jsou vykonávány určitým typickým způsobem (Berger 1999, s. 60).

Cukrovkáře nutí dlouhodobé intenzivní průjemové onemocnění (16)¹⁰ setrávat poblíž míst, kde jsou dostupné toalety, např. v obchodním centru (7). Předcházení situacím, ve kterých by nemohl tyto potíže efektivně zvládnout, vede k vyhýbání se městské hromadné dopravě (126). V případě Mystika se špatný zdravotní stav nejevil jako aktuální překážka jeho každodenního života ve městě. Obával se spíše budoucího vývoje: měl strach z nadcházející operace, případných komplikací a dokonce smrti. (Snažil se obavy potlačovat: „nechce přemýšlet o tom, že to dopadne špatně“ (2032), ale zároveň se snaží s možností smrti smířit (2031-2058).

Špatný zdravotní stav se tak jeví jako podmínka intervenující do volby míst nebo možností a způsobu zvládnutí prostoru města. Kromě Cukrovkáře nikdo další nezmiňoval využití městské hromadné dopravy. Z dat není zřejmé, jestli je za tím nedostatek peněz na jízdenky apod.

Špatné zdraví se promítá i do dalších strategií respondentů: nejzřetelněji do jejich každodenní 'rutiny'. Může komplikovat získávání zdrojů (Knihovník 606), popřípadě 'sociálních' strategií, konkrétně možnosti vyhnout se nežádoucím kontaktům s ostatními bezdomovci (Knihovník 344). Se *Zdravotním stavem* jsou silně

¹⁰ Snažil získat diagnózu v nemocnici, ovšem v průběhu našeho rozhovoru na vyšetření teprve čekal (675-686), přičemž toto čekání trvalo „skoro rok“ (822-823).

provázané 'pracovní' strategie: Pro respondenty jsou zdravotní potíže, hlavně příčinou toho, že nemohou pracovat, jedním z nejvýznamnějších omezení (např. Cukrovkář 810-811). Žádný z nich explicitně neuvedl zdravotní problémy jako příčinu bezdomovectví.

Většina strategií zvládnání špatného *Zdravotního stavu*, zvláště dlouhodobých vážnějších zdravotních potíží, je založena na formální pomoci pracovníků Charity a nebo zdravotního personálu. Samotní respondenti řešili problémy omezením svého pohybu po městě – do menší oblasti, míst s dostupnou pomocí, nepoužíváním městské hromadné dopravy.

4.6.1 Shrnutí kategorie *Zdravotní stav*:

Respondenti, kteří měli zdravotní problémy, používali množství strategií, aby je buďto zlepšili, nebo zvládli. Tyto strategie zahrnují přizpůsobení své *Každodennosti*, popřípadě vyhledání pomoci v nemocnici či jiném lékařském zařízení. V tom však může intervenovat (ne)ochota lékařů pomoci či dlouhé čekací doby.

4.7 Shrnutí:

Musím předeslat, že vyslovené závěry mají provizorní povahu. Vzhledem k popsáním potížím se získáváním participantů výzkumu jsem byl omezen na data z pěti rozhovorů a nemohl jsem dospět ke stavu teoretického nasycení kategorií. Zdá se, že nejdůležitější kategorií je *Každodennost bezdomovectví*, kterou jsem vyhledal ve všech analyzovaných transkriptech. Tato kategorie je silně propojena se všemi dalšími identifikovanými kategoriemi (viz tabulka 5). Druhou významnou kategorií byla *Charita*, taktéž patrná u všech respondentů.

5. Shrnutí míst

Kategorie a subkategorie, které jsem identifikoval v předchozí části, lze v mnoha případech spojit s konkrétními místy ve městě. Tato místa zachycují obrázky 1 a 2. Následující kapitola je věnována propojení jednotlivých kategorií s určitými místy, jak tato místa respondenti interpretují a vyjednávají a také objasnění role prostoru v životě mých respondentů. Zároveň se v této kapitole pokusím načrtnout *kritéria*, podle kterých mohou být jednotlivá místa kategorizována.

5.1 Charita jako místo

Jednoznačně nejvýznamnějším místem, které se v mých datech vyskytlo, je budova Charity Olomouc na Wurmově ulici. Její adresa byla dobře známa všem respondentům a všichni tam také chodili. Jako místo hraje tato budova roli v mnoha strategiích popsaných výše. Bez budovy na Wurmově ulici by nemohla poskytovat mnoho služeb, kvůli kterým ji respondenti vyhledávali. Zároveň se zde ale organizovaly také rehabilitační práce, jakkoliv se odehrávaly mimo hlavní budovu. Na tyto práce docházel z respondentů pouze Pracant, ovšem vzhledem k tomu, že se o lokaci, kde se tyto práce odehrávají, nijak nevyjádřil a příliš nechápal, proč se na ni ptám (72-76), lze soudit, že pro něj jejich lokace nebyla relevantní.

Budovu samotnou navíc respondenti nechápali jen jako jedno místo, ale spíše jako skupinu míst, která sdílí tutéž adresu. Rozlišovali mezi noclehárnou (rozdělenou na mužskou a ženskou), jakožto místem, kde se mohou *vyspat*, denním centrem a dvorem, kde mohou *Trávit čas*.

Mí respondenti Charitu interpretovali podobně, a to jakožto místo, kde se mohou vyspat, popřípadě jako místo, kde jim bude pomoheno. Výjimkou byl v tomto případě Mystik, který interpretoval celou Charitu jako „podvod“ (251, 665, 804) a na základě této interpretace proto služeb Charity téměř nevyužíval. Co se vyjednávání týče, jeho průběh nebyl v datech příliš popsán, jednání se zaměstnanci Charity (a fungování jednotlivých typizovaných rolí) nikdo z respondentů nepopisoval, jen

Cukrovkář na jednom místě okrajově zmínil krátkou interakci se zaměstnankyní Charity (417-427).

5.2 Místa spojená s *Identitou*

Ve spojitosti se svou *Identitou* respondenti příliš mnoho míst nezmiňovali, snad s výjimkou Mystika. V jeho případě lze pak za konkrétní místa považovat jednotlivé lavičky, na kterých přespával, byť tato místa trvají jen po dobu, kdy na nich spí. Vždy si z anonymních laviček vybere jednu konkrétní, u které cítí, že ho nabije energií (1234-1249). Tím se z ní stane konkrétní místo, které je pro něj významné, interpretuje ho kladně, má k němu „pozitivní“ (1244) vztah a zároveň zde může uspokojit svou potřebu spánku. Schopnost tato místa najít považuje za součást svojí *Identity* duchovně smýšlejícího člověka, jejich hledání je pro něj spirituální záležitostí.

Další významné místo, které Mystik zmiňoval, byla jeho základna pod jedním z olomouckých mostů. Opět šlo o místo, které hrálo výraznou roli v jeho *Každodennosti*, jelikož zde často uspokojoval svou potřebu spánku. Jakkoliv jsem sám v rámci výzkumu toto místo nenavštívil, popisoval ho jako „vyrobené“ (92) a také mluvil o tom, že tam má koberec (1015), deky a polštáře (95). Z toho lze vyvodit, že tato základna není pouze oblíbené místo k spánku, ale lokace¹¹, kterou Mystik (nebo jeho přátelé) trvale obývá a postupně ji vytváří a rozšiřuje. V tom se výrazně liší od ostatních respondentů, kteří žádnou takovou základnu neměli.

Tato základna má pro Mystika citový význam, protože ji přímo pro něj „udělal (...) kluk, který byl svého času v Olomouci legendou“ (99-100). Zároveň mluví o tom, že tam spí rád (98). Podobně jako v případě laviček je zde vidět, že Mystik měl potřebu spát na místech, která interpretuje pozitivně. Jako jediný z mých respondentů ostatně mluvil o kvalitě spánku (1245-1261). Místo, kde spí, je pro něj důležitou součástí jeho *Identity*. Zároveň popisoval, že tato místa musel vyjednávat s ostatními lidmi na ulici, přičemž u své současné základny toto vyjednávání

¹¹ Termín lokace používám pro účely této práce jako konkrétní část prostoru, která ale nemusí být nutně místem.

popisoval jako bezproblémové. „Všichni na ulici“ (123) o jeho základně vědí a „když se tam někdo chce vyspat (...), není problém“ (111). O tom, že by význam tohoto místa jako své základny musel vyjednávat s lidmi mimo ulici (například policií) se nezmiňoval. Celý proces popisoval překvapivě idylicky, obzvlášť vzhledem k faktu, že jedna z jeho předchozích základen byla zničena (51). Šlo o cihlovou stavbu v Neředíně, čtvrti na západním okraji Olomouce, kterou podle všeho sdílel s více lidmi. Jednou tam však ubytoval „nějakého frajera (...) a pak přišli nějakí frajeři, kterým ukradl (nebo oni jemu) 10-20 gramů drog (...) a rozbili to“ (47-54).

Právě problém vyjednat si základnu vůči ostatním lidem na ulici může být důvodem, proč se takováto místa v případě jiných respondentů nevyskytovala. Knihovnick mluvil o tom, že všechna potenciální místa se „profláknou“ (183), přičemž vzhledem k tomu, že se se svými přáteli ostatním lidem na ulici snaží *Vyhýbat* (viz *Každodennost*), jim tento fakt znemožňuje jakoukoliv trvalejší základnu budovat.

5.3 Místa spojená s *Každodenností*

Jelikož *Každodennost* se dělí na pět subkategorií, je zde třeba mluvit o místech spojených s *Vyhýbáním se ostatním*, *Spánkem*, *Udržováním kontaktů*, *Získáváním zdrojů* a *Volným časem*. V případě *Vyhýbání se ostatním* se v datech (v porovnání s ostatními subkategoriemi) mnoho míst specifických pro tuto subkategorii nevyskytuje. Mají však společná to, že je respondenti vnímali jako místa, kde jim hrozí okradení (Knihovnick 299) nebo obtěžování (Mladá parta 71). Takto vnímali oblast kolem Charity (včetně budovy samotné), popřípadě v okolí hlavního nádraží. Dostupná data navíc nenasvědčují tomu, že by zde projednávalo jakékoliv vyjednávání jejich významu, respondenti je spíše opouštěli.

Dále byla s touto kategorií spojena místa, kam naopak respondenti odcházeli v rámci provádění strategií spojených s *Vyhýbáním se*. Vzhledem k tomu, že Knihovnickovi bránil v provedení této strategie jeho *Zdravotní stav*, jediné příklady pocházejí od Mladé party. Ta zmiňovala především Poděbrady a Náklo (viz výše), jakožto místa, kde „má klid od lidí“ (61). Z toho vyplývá, že je vnímají jako místa

poskytující žádanou samotu, jejichž význam tak nemusí být nijak vyjednáván. Tato místa byla ovšem vcelku vzácná, Poděbrady a Náklo jsou jediné popsání lokace, jež mohou v této strategii sloužit konzistentně.

V případě *Spánku* sloužily respondentům mimo Charity a jejich základen především olomoucké parky a další lokace vyznačující se velkou mírou vegetace. Jakkoliv respondenti konkrétní parky nepojmenovávali, z kontextu vyplynulo, že v mnoha případech šlo o Bezručovy sady a přilehlé okolí, kde zároveň proběhly rozhovory s Pracantem, Cukrovkářem a členy Mladé party. Jde o jeden z největších olomouckých parků, který se nachází poblíž budovy Charity a botanické zahrady. Nachází se zde mnoho lokací, které se dají využít ve strategiích spojených s kategorií *Každodennost*, konkrétně těch spojených se *Spánkem*. K tomuto účelu mohou posloužit buďto lavičky, nebo rostlinný porost, čehož využíval Cukrovkář (321).

Co se týče otázky, jak byly parky interpretovány, data neobsahují žádnou odpověď. Nelze tak říct, zda by pro respondenty byl park místem spojeným s estetickým prožitkem, s odpočinkem či naopak místem spojeným s potížemi a problémy. Podobně je také obtížné mluvit o tom, zda byly parky nějak vyjednávány, jelikož své aktivity spojené s parky popisovali respondenti spíše jako samotářské, s výjimkou Cukrovkáře, který krátce vylíčil svou interakci se zaměstnanci přilehlé botanické zahrady (343-351). Na základě těchto dat však nejde o vyjednávání zjistit nic, dokonce ani, zda vůbec probíhá. Dokonce není ze získaných dat jisté, zda tuto oblast většina respondentů jako místo vůbec interpretovala, nikdo z nich ostatně žádný z parků neoznačil jménem. Je tak možné že je vnímali jen jako neosobní prostor, který sice umožňuje provádět určité strategie, ovšem mimo to pro ně není významný.

Výjimkami jsou zde Mystik (viz výše) a Knihovnik. Z analýzy transkriptů jednoznačně vyplynulo, že pro ně se v olomouckých parcích místa nachází. V případě Cukrovkáře je takovýmto místem botanická zahrada, kam chodí pravidelně a označuje ji konkrétním názvem. Je pro něj něco víc než jen místo, kde by

mohl provést jednu ze strategií spojenou se *Spánkem*. Dokonce zmiňuje, že po sobě vždy po přespání uklízí (354).

Členové Mladé party zmiňovali, že občas provádí strategie spojené se *Spánkem* ve stanech na Poděbradech a Náklu (viz výše), přičemž jakkoliv jde vzhledem k jejich líčení situace usoudit, že pro ně jde o konkrétní místa, postrádám data, která by mi umožnila jejich interpretaci tohoto místa dále rozvést.

Místa spojená se *Spánkem* se do jisté míry překrývají s místy, kde respondenti trávili *Volný čas*. Především jde o park, Poděbrady a Náklo. Má pozorování ukazují, že parky jsou k tomuto účelu využívány vcelku často, že lidé bez domova tam tuto strategii provádějí, jsem si všiml mnohokrát. Toto spojení lze vidět i na případu bytů přátel mých respondentů jakožto místech, kde lze nejenom přespát, ale také se tam napít alkoholu či něco dělat (Mladá parta 433).

Dalším místem k *Trávení času* byla obchodní centra, konkrétně Galerie Moritz a Šantovka. Zde však respondenti, konkrétně členové Mladé party, cítili do jisté míry nechtění, popisovali, že jsou tam obtěžováni, na což reagují odchodem (227). To však neplatí u Cukrovkáře, u kterého je návštěva Šantovky zároveň strategií spojenou se *Zdravotním stavem*. Kvůli svému průjmovému onemocnění tráví dopoledne po odchodu z Charity na tamních záchodech, je tam „schovaný“ (7). To může být jedním z důvodů proč nepopisoval, že by se cítil být vyháněn.

V případě *Udržování kontaktů s lidmi mimo ulici* se jednotlivé strategie odehrávají buďto mimo fyzický prostor – telefonování (Knihovník 784), nebo ve stejných místech, jako jiné, již zmíněné, strategie – byty přátel. Mimo to data nenaznačují, že by jiné lokace spojené s těmito strategiemi byly významnými místy, Knihovník sice zmiňuje, že jednu ze strategií spojených s touto subkategorií prováděl na hlavním nádraží, odmítl ale, že by to bylo pro tuto strategii významné (787-799).

V případě *Získávání zdrojů* jsem pozoroval překvapivou absenci konkrétních míst. Ve většině případů, obzvláště, pokud je neomezoval *Zdravotní stav*, byli mí respondenti velice mobilní a tyto strategie vykonávali po celém prostoru města.

Výjimkou byl Knihovník, který se kvůli omezením pohybu musel zdržovat v oblasti okolo Wurmovy ulice. V jeho případě byla tímto konkrétním místem univerzitní knihovna, kde sbírá cigaretové nedopalky (607).

Další konkrétní místo představoval Úřad práce Olomouc. Ten se nachází na Vejvodského ulici a někteří z respondentů tam museli pravidelně chodit, aby mohli pobírat příspěvky od státu. Toto místo však vnímali spíše negativně, podle Pracanta „neprojevují (zaměstnanci úřadu) moc velkou aktivitu, (...) Charita jeví aktivitu vyšší“ (501-503). Zároveň se v budově Úřadu práce cítil nepřátelsky, jelikož „ho neskutečně štvou Ukrajinci (...) a než si přečte, kam má jít, je všechno v Azbuce“ (464-465). Úřad práce je zároveň místem, kde probíhá jednání s jeho zaměstnanci. Základem většiny z těchto jednání, které respondenti popisovali, byla snaha přesvědčit úředníky, že si zasluhují podporu, byť v případě Pracanta diskutovali i o možnostech *Práce*, povídali si, „na jaké pozici by chtěl pracovat, jaké jsou jeho kvalifikace a tak“ (496-497).

Peníze, pokud jim byly přiznány, pak respondenti dostávali buďto virtuálně, „když je k dispozici účet, který je zabezpečený (...) je to rychlejší“ (Mladá parta 148-149), nebo přes poštu. Tak získával peníze Knihovník (251) a minimálně jedna členka Mladé party (154). Pobočky pošty (zmiňovali, že nejde vždy o jednu konkrétní lokaci) jsou tak místem, kde si mohou respondenti vyzvednout peníze.

Taktéž strategie pro nabití mobilu byla s konkrétním místem spojena téměř vždy. Ať už šlo o Charitu, podniky, kde daného respondenta znají (viz Mystik), či takzvaná ‘skrytá místa’, o kterých mluvil Knihovník (808). Využití toto ‘skryté místo’ vyžadovalo jisté znalosti (musí znát jeho lokaci, musí vědět, jak se do něj dostat, jak ho nepoškodit atd...), které z něj jednoznačně činí místo. Totéž platí i pro ostatní výše popsané strategie, jejichž realizace by taktéž nebyla v prostoru možná a vyžaduje konkrétní místo.

Mimo tyto příklady je však v případě *Získávání zdrojů* lepší mluvit o prostoru než o místě. Respondenti při nich nechodili „šest kilometrů, nachodili šedesát“ (Mystik 987-988) a nepopisovali během těchto cest nic, co by odpovídalo místům, jak

byla definována níže. To platilo obzvláště pro Mystika, který sice při popisu svých strategií zmínil prodej věcí v zastavárnách, ale líčil je jako víceméně zaměnitelné. Mluvil o nich jako o skupině podniků, přičemž žádný z nich pro něj neměl specifický význam. Věděl, že „když mu v jedné (zastavárně) nabídnou 50 Kč, tak mu teoreticky někdo jiný dá kilo“ (1097-1098). Nic z rozhovoru nenaznačovalo, že by měl k některé z těchto zastaváren preferenci či vztah.

Získávání zdrojů se i u ostatních respondentů odehrávalo spíše v prostoru než v místech. Cukrovkář, který si „přivydělává na dobré trávě“ (569-570) například vyloženě odmítl, že by při použití této strategie na konkrétním místě záleželo. Lze tedy tvrdit, že v rámci strategií pro *Získávání zdrojů* respondenti využívají spíše městský prostor jako takový než konkrétní místa.

5.4 Místa spojená s *Hledáním práce*

Nejvýznamnější místa spojená s touto kategorií jsou Charita a Úřad práce (viz výše), kde probíhá většina příslušných strategií. V případě Úřadu práce je dokonce již v samotném jménu obsaženo, že jde o místo, které člověku pomůže získat práci, byť samotní respondenti ho takto nutně neinterpretovali (viz výše). Obzvláště Pracant ho viděl spíš jako místo, kde by mu mělo být pomoheno, ale není, „nejeví moc velkou aktivitu“ (505). Skrze Charitu pak mohli respondenti jít na rehabilitační práce, které však samy o sobě probíhaly v prostoru. Z rozhovoru s Pracantem vyplývá, že to, kde přesně probíhaly, je pro něj nerelevantní, z náznaků však vyplývá, že se neodehrávaly vždy v jedné lokaci.

Ani u poslední strategie *Hledání práce*, kterou jsem v datech zaznamenal, se konkrétní místa nevyskytovala. Když Pracant popisoval strategii přímého oslovování potenciálních zaměstnavatelů, jednotlivé podniky neměl potřebu nijak specifikovat. Za týden „nachodil sto třicet sedm kilometrů“ (199-200) a nevyhýbal se žádné lokaci, kde by mohl tuto strategii provést. Stejně tak nevyjádřil, že by se snažil získat práci v konkrétním podniku, pouze zmínil, že nechce pracovat v továrně, protože „továrnu by nedal“ (238). Celkově tak lze říct, že *Hledání práce* probíhalo buďto

v místech, která respondenti navštěvovali i v rámci jiných strategií, nebo v anonymním prostoru.

5.5 Místa spojená s *Partou*

Podobně jako v případě *Hledání práce* se ani v zde nevyskytují místa, která by byla specifická čistě pro tuto kategorii. Strategie s *partou* spojené se odehrávají ve stejných místech, jako kategorie *Charita* nebo *Každodennost*, tj. místa, kde lze přespat či *Získat zdroje* (viz výše). Členové part spolu sice tráví „až moc času“ (Mladá parta 250), ovšem data neobsahují jedinou zmínku o tom, že by měli nějaké místo spojené čistě s fungováním party jako takové. Členové Mladé party sice chodí na Poděbrady (56) či na Svatý Kopeček (25), ta ovšem souvisí se *Spánkem*, respektive s *volnými chvílemi*. Žádný z respondentů naopak nezmiňoval, že by jeho *parta* měla specifické místo, které by nehrálo roli i v rámci jiných strategií.

5.6 Místa spojená se *Zdravotním stavem*

Podobně jako v případě *Party*, i u *Zdravotního stavu* jsem našel jen málo míst, která by byla spojena čistě touto kategorií. Ukazuje to například budova Charity, která je vedle jiných významů, které pro mé respondenty měla, také místem, kde mohou získat pomoc. Knihovníka „na Charitě zachraňovali (...) a odvezli ho do špitálu“ (275-281). O nemocnicích a dalších místech (viz níže) spojených se *Zdravotním stavem* mluvila většina mých respondentů s výjimkou Pracanta a Mladé party. Jejich vnímání se však lišilo, což lze přičítat i specifickým důvodům, jež je vedly k návštěvě nemocnice.

Pro Mystika a Cukrovkáře, kteří čekali na velké zákroky, byla nemocnice místem očekávané operace. Toto čekání prožívali odlišně, Mystik jej vyhlížel s obavami, „nechce přemýšlet nad tím, že to dopadne špatně“ (2032), zatímco Cukrovkář doufal, že mu bude pomoženo, chápal nemocnici jako místo, kde může dojít ke změně k lepšímu a kde „zjistí, co s ním je“ (676).

Knihovník mluvil o tom, že ho „ze špitálu poslali na LDN“ (281-287), přičemž nemocnice samotná je pro něj spíše zastávkou, která nemá sama o sobě přílišný význam. Významným místem je pro něj až LDN, kde byl dle své výpovědi již několikrát (305-310). Toto místo vnímá jako bezpečné, není tam okrádán (299), zná všechny sestřičky (331) a cítí se tam dobře (325). Dále však toto místo nepopsal, nelze proto říct, zda by zde musel vyjednávat jeho význam (s personálem či ostatními klienty), či zda a do jaké míry může ovlivnit průběh svého pobytu.

5.7 Typy míst

Místa, která jsem zde popsal, se dají rozdělit na základě několika kritérií: přístupnost (1), obsazenost (2), rozmanitost lidí (3), vzdálenost od Charity (4).

Jedním z těchto kritérií je *přístupnost*, tj. jak náročné je pro respondenta na takové místo vstoupit. Některá místa, například Mystikova základna, Poděbrady, Náklo, konkrétní lavičky v parcích či okolí univerzitní knihovny byla pro respondenty dostupna 24 hodin denně a víceméně postrádala 'gatekeepery', kteří by mohli rozhodnout, zda bude respondentovi umožněno být tam. Totéž platí pro většinu veřejného prostoru města. Naproti tomu, v případě Charity (specificky u noclehárny) a obchodních center se takovíto gatekeepereři vyskytují, ať už v podobě zaměstnanců Charity, kteří rozhodují o (ne)vpuštění na noclehárnu, nebo v podobě lidí, kteří je vyháněli z obchodních center. Na některá místa, o kterých mluvili, se dokonce nemohli respondenti z vlastní iniciativy dostat, jelikož přístup jim musel být nabídnut. Do této skupiny patřily byty přátel a výše zmíněná LDN. Do těchto míst se respondenti z vlastní vůle nemohli dostat, přístup jim musel umožnit buďto obyvatel bytu, nebo lékařský profesionál.

Při použití kritéria *obsazenosti* lze jednotlivá místa rozlišit podle toho, kolik jiných lidí (bez domova či nikoli) tam respondenti očekávali. Na jedné straně stojí Charita, kde všichni respondenti očekávali vysokou obsazenost, na straně druhé stály Poděbrady, Náklo a Svatý Kopeček, které respondentům naopak garantovali víceméně kompletní samotu. Mezi nimi stojí místa, kde sice respondenti očekávali

jiné lidi, ovšem v menším množství, popřípadě s možností se jim *Vyhnout*. Sem spadala místa v parku a kolem Charity, obchodní centra, oblast okolo hlavního nádraží, ale překvapivě také základny respondentů. Z rozhovoru s Mystikem vyplynulo, že ostatní lidé na ulici o základnách vědí a že s jejich přítomností víceméně počítají. Místa, která mají nízkou *obsazenost*, také hrají klíčovou roli v rámci subkategorie *Vyhýbání se ostatním*, kdy pro jejich provedení respondenti preferovali místa s nízkou obsazeností.

Další kritérium, *rozmanitost lidí*, rozděluje jednotlivá místa podle toho, zda jsou s nimi typicky spojeni pouze lidé bez domova, pouze bydlící, či zda to není rozlišeno. Čistě s lidmi na ulici byla spojovaná Charita, ale také základny či specifická místa v parku. Naopak pouze s bydlícími jsou spojena pouze obchodní centra a byty přátel. Zbývající místa, a to včetně podniků, které respondenti zmiňovali (restaurace a bary, večerky, trafiky), chápali jako přístupná všem, nikdo z nich nezmínil, že by se například na LDN cítil nevítaný. Respondenti se však tímto kritériem ve svém pohybu nijak neomezovali, data nikde nezmiňují, že by se vyhýbali místům spojeným čistě s bydlícími.

Kritérium vzdálenosti rozděluje místa podle toho, jak daleko jsou centra města, respektive od Charity. Toto kritérium bylo nejvíce relevantní pro respondenty, jejichž mobilitu snižoval špatný *Zdravotní stav*. Ti se pohybovali převážně poblíž míst, která jsou Charitě blízko (Knihovna, místa v parku...). Je však zajímavé, že místa blízko charitě hrála významnou roli i v *Každodennosti* respondentů, kteří *Zdravotním stavem* omezováni nebyli. Nemám však dost dat ke zjištění, proč tomu tak je, zda respondenti nemají důvod se od Charity vzdalovat, nebo zda je to způsobeno faktem, že Charita se nachází přímo v centru města, kde lze zároveň provést většinu strategií popsaných v kapitole Analýza. S jistotou lze říct jen to, že většina respondentů byla do velké míry 'ukotvená' právě v centru města, výjimkami byli Mystik a Pracant.¹² Stále však šlo o místa, na která se mohl člověk (pokud není omezován svým

¹² Členové Mladé Party sice zmiňovali i místa od centra vzdálená, ovšem stále trávili velkou část poblíž centra a budovy Charity.

Zdravotním staven) dostat během maximálně několika hodin bez cizí pomoci. Výjimku zde představuje LDN, kam museli být respondenti dopraveni.

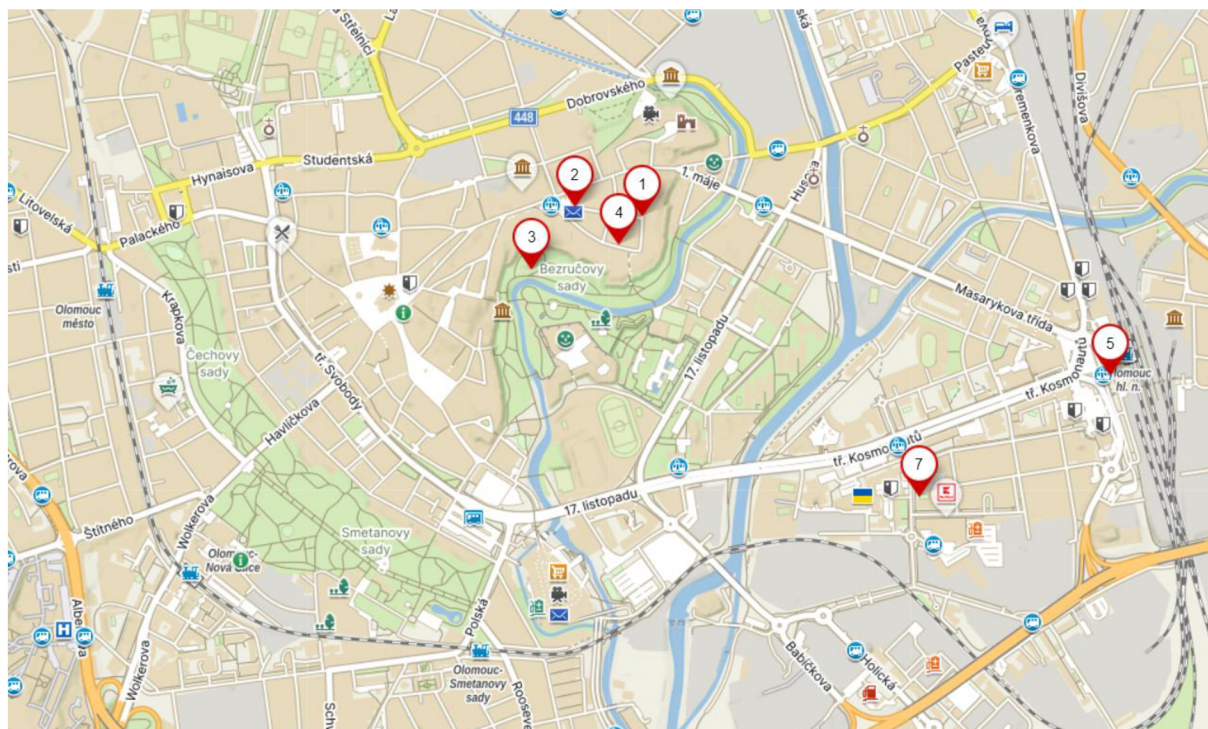
Překvapivě se zde ukazuje, že jakkoliv jsem se respondentů ptal, zda mají k nějakému místu citový vztah (viz strana XY), nelze vytvořit nic, co by šlo nazvat *kritériem náklonosti*. Neexistuje žádné místo, které by bylo mezi respondenty většinově vnímáno buďto pozitivně, nebo negativně.

Využívání prostoru bylo spojeno především se strategiemi pro *Získávání zdrojů*, v menší míře pak i *Spánku a Trávení času*. Respondenti popisovali, že v jejich rámci se snaží pokrýt co největší oblast ve snaze najít lokace vhodné pro provedení těchto strategií (lavičku, zastávárnu, trafiku...), přičemž tuto lokaci následně opustí, aniž by pro ně byla dále relevantní. Výjimkou je Mystik, který z prostoru vytváří konkrétní místa, ať už dočasně, nebo trvale. Vzhledem k nedostatku dat však nejde tento jev více prozkoumat.

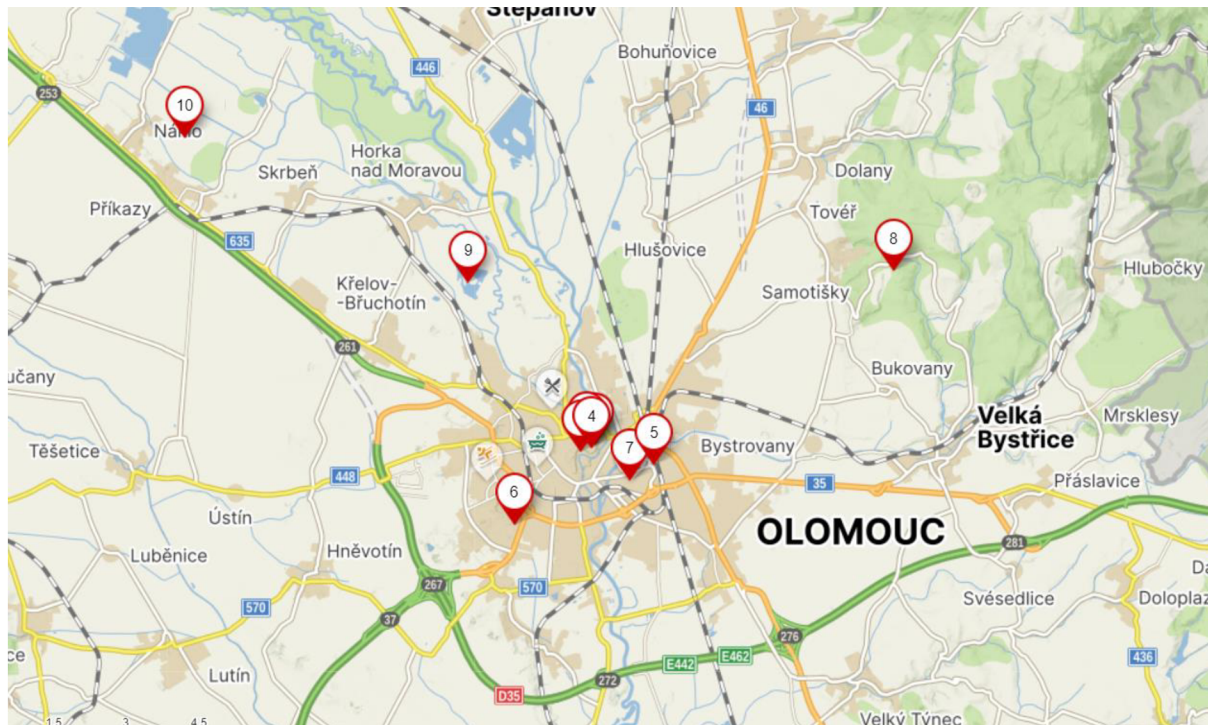
Celkově tak lze říct, že zatímco v případě konkrétních míst se respondenti drží v centru Olomouce a poblíž Charity, v případě prostoru se snaží být co nejmobilnější, jelikož strategie spojené s prostorem vyžadují velkou míru zaměnitelných lokací.

Následující mapy byly vytvořeny pomocí webu mapy.cz (Seznam 2024) a zachycují některá z výše popsaných míst:

Obrázek 1: Mapa Olomouce

Obrázek 2: Mapa Olomouce a blízkého okolí:

Vysvětlivky: 1- Charita, 2 - pošta, kterou využíval Knihovník, 3 - Bezručovy sady, 4 - univerzitní knihovna, 5 - hlavní nádraží, 6 - Fakultní nemocnici Olomouc, 7 - Úřad práce Olomouc, 8 - Svatý Kopeček, 9 – Poděbrady, 10 - Náklo.

Závěr a diskuse

Cílem mého výzkumu bylo zjistit, jak vnímají lidé bez konvenčního domova Olomouc, jak interpretují, vyjednávají a využívají městský prostor. Za tímto účelem jsem provedl pět výzkumných rozhovorů, které jsem následně přepsal a analyzoval. Tímto způsobem jsem získal v procesu otevřeného a axiálního kódování šest kategorií: *Charita*, *Identita*, *Každodennost*, *Hledání práce*, *Sociální vztahy-party osob bez domova* a *Zdravotní stav*. Tyto kategorie spolu byly do velké míry propojené (viz tabulka 1), přičemž lze spekulovat, že nejdůležitější z těchto kategorií je *Každodennost*. Ta se vyskytovala u všech respondentů a dále zahrnovala pět subkategorií: *Vyhýbání se ostatním*, *Spánek*, *Udržování kontaktů s lidmi mimo ulici*, *Získávání zdrojů* a *Volné chvíle*. U všech těchto kategorií a subkategorií jsem také identifikoval strategie s nimi spojené.

V rámci těchto strategií jsem pozoroval velkou míru diverzity, a to jak v rámci jednotlivých respondentů, tak při vzájemném srovnání. Významný vliv na použití konkrétní strategie (v mnoha případech spojenou s určitým místem) měly především kategorie *Identita* a *Zdravotní stav*. Většina těchto strategií byla prováděna na konkrétních místech, jakkoliv některé strategie (například ty spojené s *Identitou*) byli na lokaci respondentů naprosto nezávislé. Strategie spojené s *Každodenností* a *Hledáním práce* pak zahrnovaly spíše pohyb po anonymním prostoru než využívání konkrétních míst. Naopak všechny strategie spojené s *Charitou* byly místo vázány na konkrétní, specificky na budovu Charity na Wurmově ulici v centru města.

Velká část mých respondentů byla v širším centru Olomouce 'ukotvená', ovšem co je příčinou tohoto ukotvení se mi nepodařilo během výzkumu zjistit. Nemám dostatek dat, abych mohl určit, zda za to může přítomnost Charity, jiné místo v dané oblasti či prostorové vlastnosti centra Olomouce. Jde o jednu z otázek, která může být adresována v dalším výzkumu týkajícím se tohoto tématu. Místa mimo širší centrum města byla zastoupena minimálně a ve většině času souvisela s trávením *volného času* a *Vyhýbání se ostatním*.

Ukázalo se však, že pro ty bezdomovce, které jsem vyzpovídal, byla velká část Olomouce anonymním prostorem, který sice využívali při provádění určitých strategií (například *Získávání zdrojů* a *Hledání práce*), ovšem nepřikládali mu přílišný význam. Významná byla jen část konkrétních míst, která se vyskytovala převážně kolem centra (viz obrázek 1). Naopak okrajové části města byly popisovány prosty téměř jakýchkoliv specifických znaků a pokud měli respondenti potřebu více popsat určité lokace, mluvili o nich jako o zaměnitelných, tj. neměly pro ně žádný emocionální význam.

Při porovnání s ostatními pracemi zabývajícími se bezdomovectvím lze vidět, že autoři dospěli v některých případech k podobným závěrům. Kniha *Bez střechy nad hlavou* (Lebeda 2021), která se taktéž zabývá olomouckým bezdomovectvím, se s mými závěry shoduje například v otázce *Identity*. Respondenti se snažili vymezit vůči jiným bezdomovcům (s. 76), podobně, jako jsem to pozoroval při svém výzkumu. Drobným rozdílem je, že zatímco v textu je popsáno spíše vymezování se vůči konkrétním lidem, já jsem pozoroval spíše snahu respondentů vymezit se vůči typizované roli. Zároveň byla tato práce více zaměřená na sociální vztahy lidí na ulici, což je téma, na které jsem ve svém výzkumu narazil jen okrajově v rámci kategorie *Parta* a subkategorie *Udržování kontaktů s lidmi mimo ulici*. Zároveň se v této práci vyskytují i stejná místa, o kterých mluvili mí respondenti, například budova Charity či LDN (s. 83). Těchto průsečíků však bylo překvapivě málo, což může být způsobeno tím, že velkou část vzorku respondentů tvořili obyvatelé squatů (kteří se naopak mezi mými respondenty vůbec nevyskytovali).

V případě porovnání s prací Petra Vašáta (2021) samozřejmě nelze srovnávat popsaná místa, jelikož jeho výzkum se odehrával především v Plzni. Zároveň se do větší míry zaměřuje na squaty, což opět omezuje možnost porovnání výsledků. Vašát ve své práci popisuje tři typy pohybů ve vztahu k místu (s. 251-257). Vzhledem malému k množství dat a částečně také faktu, že jsem se s mými respondenty sešel jen jednou, však takovou typologii nedokážu v případě své práce vytvořit. A jakkoliv

mi byla Vašátova práce velkou inspirací při návrhu výzkumu, vzhledem k vlastnostem získaných dat je jakékoliv porovnání obtížné.

Zajímavé také je, že žádné z míst, která jsem ve svém výzkumu popsal, se nevyskytuje v Konceptci městské kriminality, viz tabulka 1. Lze však spekulovat, že absence průniku může být způsobena situacemi, které přitahují pozornost městské policie, od které data přicházejí. Zatímco já jsem jakožto výzkumník přicházel tam, kde mohu bezpečně získat data, policie přicházela (či byla přivolána) v případě problémů. Já jsem se však takovýmto situacím snažil vyhýbat, což může vysvětlit, proč zde není žádný průnik.

Při analýze získaných dat se však bohužel ukázalo, že část použité teorie, konkrétně koncepty prostoru/místa, byly pro analýzu získaných dat obtížně použitelné. Pojetí Creswella, které jsem používal, se soustředilo na vnitřní prožívání člověka, jež však bylo mnohdy obtížné v průběhu rozhovoru zjistit. I přestože jsem se v průběhu výzkumu respondentů ptal, kde se cítí dobře a kde nikoliv, jejich odpovědi poskytly překvapivě málo dat. A jakkoliv se konkrétní místa, jak jsem je pro potřeby této práce definoval, ve získaných datech jednoznačně vyskytovala, objevilo se i mnoho sporných případů. Je lavička v parku, na které respondent spal, nutně místem? Když respondenti popisovali návštěvy různých podniků (restaurace, trafiky, večerky...), stačí tyto návštěvy sama o sobě k tomu, aby se takový podnik stal místem? Já, jakožto výzkumník, dokážu tyto otázky zodpovědět u mě samotného, jelikož mám přístup ke svým vnitřním pochodům. Zjistit tyto pochody u mých respondentů, obzvláště v průběhu jednoho rozhovoru, se ovšem ukázalo často téměř nemožné. Použití jiné metody, při které má výzkumník možnost být dlouhodobě součástí respondentovy *Každodennosti*, by mohlo tento problém překonat.

V průběhu výzkumu se ukázal jako největší problém získávání respondentů. Mé snahy požádat o pomoc Charitu Olomouc i další zde působící neziskové organizace byly neúspěšné. Do velké míry jsem proto využíval svého členství v iniciativě Food Not Bombs, přičemž všichni respondenti pocházeli z řad místních

strávníků¹³. Zpočátku jsem se snažil provádět rozhovory v rámci předem dohodnutých schůzek, a nikoliv přímo ve veřejném prostoru, ovšem většina takto domluvených setkání nikdy neproběhla. Zároveň jsem si však vědom výhod toho domluvat setkání s respondentem předem. Rozhovor s Mystikem, který jsem takto pořídil, mohl být díky výhodě předem domluveného setkání výrazně delší a zároveň jsem ho mohl vést na místě, které vybral on. Možnost být s respondentem v prostředí, které je mu známé, se ukázala být při vedení rozhovoru nespornou výhodou.

Bohužel se tento způsob ukázal jako velice náročný. Všechny další pokusy domluvit si s mými respondenty schůzky selhaly, což vedlo ke ztrátě necelého měsíce času vymezeného na sběr dat. Poté jsem byl nucen tento způsob získávání respondentů ukončit. Všechny ostatní rozhovory jsem pořizoval okamžitě po oslovení respondenta ve veřejném prostoru, což se ukázalo jako proveditelnější, ovšem výsledné rozhovory obsahují méně dat. Vzhledem k faktu, že sběr dat probíhal v zimních měsících jsme museli já i mí respondenti čelit během rozhovorů špatnému počasí a v jednom případě musel být rozhovor ukončen předčasně z důvodu respondentových povinností.

Zároveň se při vedení rozhovorů projevila má nezkušenost jakožto výzkumníka. Při analýze transkriptů jsem zjistil, že jsem přehlédl některá témata a další jsem nedokázal v průběhu samotného rozhovoru dostatečně rozvést. Mnoho strategií proto výsledná data spíše jen naznačují. Část otázek, například vznik bezdomoveckých part či pohyb lidí na ulici mezi městy tak zůstává zcela nezodpovězených.

Z tohoto důvodu zůstává část kategorií a s nimi spojené strategie rozvedeny méně než bych chtěl. Zároveň může ale tato práce otevřít určitá témata pro další výzkumy. Například problematika vytváření míst z prostoru, o které mluvil Mystik, je dle mého názoru velice podnětná a zasluhuje si vlastní výzkum. Totéž platí také o

¹³ Označení strážník používají členové Food Not Bombs pro všechny, kteří si od nich berou jídlo, ať už jde o osoby bez domova či nikoliv

vztahu mezi místy a fungováním bezdomoveckých part či o roli, jakou hrají v životě lidí na ulici nemocnice a další zdravotnická zařízení.

Dalším problémem, který omezuje výpovědní hodnotu mého výzkumu, je také nejen nedostatek respondentů jako takový, ale i fakt, že vzorek zcela nepokryl rozmanitost olomouckých bezdomovců. Většinu respondentů tvořili muži, klienti Charity, kteří přespávali buďto na tamní noclehárně, nebo pod širým nebem. A jakkoliv jsem stále přesvědčen, že můj vzorek respondentů je vcelku rozmanitý, stále je možné spekulovat, že představují jen o jeden z typů bezdomovců, kteří v Olomouci žijí. Bylo mi řečeno, že na okrajích města se nacházejí squaty a stanová městečka, ovšem v rámci výzkumu samotného jsem se do nich nedostal. Předpokládám však, že pro jejich zkoumání by se lépe hodily spíše etnografické metody. Nejsm si jist, zda bylo vůbec možné v rámci mého výzkumu do takových míst proniknout. To zároveň komplikuje možnost porovnat má zjištění s výsledky Lebedy a Vašáta, jejichž publikace se rolí, která tato místa hrají, zabývají.

Jsem přesvědčen, že jsem v průběhu výzkumu postupoval korektně a že svého cíle jsem navzdory problémům se sběrem dat alespoň částečně dosáhl. Věřím, že mé výsledky jsou relevantní a rozšiřují jak znalosti o bezdomovectví v České republice, tak znalosti o využívání města jako takového. V průběhu celého výzkumu jsem totiž zastával přesvědčení, že jakkoliv je na mé respondenty často nahlíženo ze strany majority negativně, stále jsou obyvateli Olomouce. Jako takoví mohou poskytnout specifický pohled na město, jenž jsem se zde pokusil nastítnit a jenž považuji za důležitý a relevantní.

Literatura a zdroje

Odborné zdroje

Amore, K., Baker, M., & Howden-Chapman, P. (2011). The ETHOS definition and classification of homelessness: an analysis. *European Journal of Homelessness*, 5(2).

Berger, P. L. (2007). *Pozvání do sociologie: humanistická perspektiva* (3. vyd, přeložil Jiří OGROCKÝ). Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal.

Berger, P. L., & Luckmann, T. (1999). *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Centrum pro studium demokracie a kultury.

Caves, R. W. (2004). *Encyclopedia of the City*. Routledge.

Cresswell, T. (2014). *Place: an introduction*. John Wiley & Sons.

Hradecká, V., & Hradecký, I. (1996). *Bezdomovství-extremní vyloučení. Naděje, občanské sdružení*.

Klimeš, J. (2009). *Příčiny bezdomovectví u klientů Střediska pro lidi bez domova Samaritán v Olomouci - bezdomovectví jako volba? [bakalářské práce]*. Univerzita Palackého, Katedra křesťanské sociální práce.

Lebeda, T., Kubátová, H., Šaradín, P., & Hojgrová, K. (2021). *Bez střechy nad hlavou: empirická studie bezdomovectví v Olomouci. Togga ve spolupráci s Univerzitou Palackého v Olomouci*.

Lux, M. (2011). *Standardy bydlení 2010/2011: Sociální nerovnosti a tržní rizika v bydlení*. SOÚ AV, Praha.

Martinek, D. (2013). *Fenomén bezdomovectví na příkladu města Olomouce [bakalářské práce]*. Univerzita Palackého, Katedra geografie.

May, J. (2008). *Of nomads and vagrants: single homelessness and narratives of home as place*. In *The Cultural Geography Reader* (pp. 346-354). Routledge.

Psotka, T. (2018). *Adaptace mužů bez domova na urbánní prostředí a jejich mobilita v Olomouci [bakalářské práce]*. Univerzita Palackého, Katedra sociologie a andragogiky.

Šafaříková, M. (1994). Lidé bez domova/Homeless People. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 373-380.

Tuck, E., & McKenzie, M. (2014). Place in research: Theory, methodology, and methods. Routledge.

Vašát, P. (2012). Studium bezdomovectví v USA: inspirace pro výzkum v České republice. Český lid, 129-149.

Vašát, P. (2021). Na jedné lodi: globalizace a bezdomovectví v českém městě. Academia.

Ostatní zdroje

FEANTSA. ETHOS – Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení v prostředí ČR [online]. [cit. 2024-03-30]. Dostupné z: https://www.feantsa.org/download/cz___8621229557703714801.pdf

FEANTSA. What is FEANTSA [online]. [cit. 2024-03-30]. Dostupné z: <https://www.feantsa.org/en/about-us/what-is-feantsa>

CHARITA OLOMOUC. Naše služby - Lidé bez domova [online]. [cit. 2024-03-30]. Dostupné z: <https://www.olomouc.charita.cz/nase-sluzby/lide-bez-domova/>

KŘIVÁNEK, Jiří. Koncepce prevence kriminality statutárního města Olomouce na období 2023 - 2027 [online]. 2023, 67 [cit. 2023-05-30]. Dostupné z: https://www.olomouc.eu/administrace/repository/gallery/articles/20_/20031/koncepc-e-prevence-kriminality-smol-2023-2027.cs.pdf

NĚMCOVÁ, Kristina. Reportáž: Jídlo je právo, ne privilegium: Food Not Bombs vaří pro všechny bez rozdílu. In: Studentské Listy [online]. 2023, 1.2.2023 [cit. 2023-05-28]. Dostupné z: <https://slisty.cz/reportaz-jidlo-je-pravo-ne-privilegium-food-not-bombs-vari-pro-vsechny-bez->

[rozdilul/?fbclid=IwAR2n5NnmeEppCxSTjLUscm6Z3aalF27litwi2FIIS3qari1D5HnHCmLmb3E](https://slisty.cz/reportaz-jidlo-je-pravo-ne-privilegium-food-not-bombs-vari-pro-vsechny-bez-rozdilu/?fbclid=IwAR2n5NnmeEppCxSTjLUscm6Z3aalF27litwi2FIIS3qari1D5HnHCmLmb3E)

OPEN AI. Introducing Whisper [online]. [cit. 2024-03-10]. Dostupné z: <https://openai.com/research/whisper>

SEZNAM.CZ. Mapy.cz [online]. [cit. 2024-03-30]. Dostupné z:
<https://mapy.cz/zakladni?x=17.2714656&y=49.5864979&z=12>
ÚČJ AV ČR, Akademický slovník současné češtiny [online] (2017–2024).Cit. 26. 01.
2024. <<https://www.slovníkcestiny.cz/heslo/bezdomovec/0/1919>>.

Seznam obrázků

Obrázek 1: Mapa Olomouce (s. 61)

Obrázek 2: Mapa Olomouce a blízkého okolí (s. 61)

Seznam tabulek

Tabulka 1: Lokality výskytu bezdomovců podle Městské policie Olomouc (s. 10)

Tabulka 2: Základní informace o výzkumu (s. 17)

Tabulka 3: Respondenti (s. 20)

Tabulka 4: Výskyt kategorií (s. 24)

Tabulka 5: Vztahy kategorií (s. 25-26)

